

ΡΑΔΙΟ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ Β' - ΑΡΙΘ. 9

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1939

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- N. ΤΩΜΑΔΑΚΗ . . . Ἡ Angelica Palli-Bartoloinei μεταφράστρια ᾠδῆς τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλκιωρίτου
- A. ΧΑΛΑ Ἰταλία καὶ Ἑλλάς
- Γ. ΖΩΡΑ Ὁ Κάλβος καὶ οἱ σχέσεις τοῦ
- Θ. ΒΟΡΕΑ . . . Ἡ κληρονομικότης καὶ τὸ περιβάλλον ὡς παράγοντες τῆς διανοίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος
- Γ. ΓΚΟΝΕΛΛΑ . . . Ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέτρου τῶν πραγμάτων θεωρία κατὰ τὴν σοφιστικὴν καὶ κατὰ Σωκράτη
- M. ΣΙΓΟΥΡΟΥ . . . (ἰταλικὴ μετάφρασις F. De Simone-Brower) . . . Στὸ θάνατο τοῦ Ἰωσήφ Καρντοῦτσι
- M. ΚΑΛΟΜΟΙΡΗ Δημοτικὸ καὶ Λαϊκὸ τραγούδι
- Γ. ΖΩΡΑ . . . Στοιχεῖα ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας
- Φ. ΒΙΚΚΙΟ . . . Ἀνέκδοτος Ἑλληνικὸς κῶδιξ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Τούρκων Σουλτάνων

Ἀπὸ τὴν Ἑλληνο-ιταλικὴν πνευματικὴν κίνησιν - Ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν τύπον - Διαλέξεις ραδιοφωνικῶν σταθμῶν Μπάρι καὶ Ρώμης μηνὸς Αὐγούστου - Διάφορα

ROMA
Via Montello 5

1. - Γ. ΒΕΛΤΕΡ, αρχαιολόγος: «Φυσιολογικές ἀρχαίων πόλεων τῆς Ἑλλάδος: Ἡ Αἴγινα».
2. - Ι. ΜΟΡΟ, καθηγητοῦ ἰταλικῆς φιλολογίας: «Μάθημα ἰταλικῆς φιλολογίας».
3. - Α. ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ, ἰατροῦ: «Αἱ δύο ἀφ᾽ ἑαυτῶν τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ: 25ῃ Μαρτίου 1821-4ῃ Αὐγούστου 1936».
5. - Π. ΒΑΣΙΛΑΚΗ, νομάρχου Ἀρτης: «Ἡ 4ῃ Αὐγούστου».
6. - Α. Σ. Μητροπολίτου κ. κ. ΠΑΝΤΕΛΕ-
ΗΜΟΝΟΣ: «Θεῖον Κήρυγμα».
7. - Π. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗ, καθηγητοῦ, λογο-
τέχνου, διευθυντοῦ περιοδικοῦ Μακεδονικῆς
Ἡμέρας: «Γρηγόριος Ξενόπουλος».
8. - Φ. ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ, συγγραφέως καὶ καλ-
λιτέχνου: «Τὸ Ἅγιον Ὄρος».
9. - Ι. ΜΟΡΟ, καθηγητοῦ: «Μάθημα ἰταλι-
κῆς φιλολογίας».
10. - Σ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ, διδάκτορος φιλοσο-
φίας: «Τὸ βρέφος, τὸ παιδί καὶ ἡ 4ῃ Αὐ-
γούστου».
12. - Κ. ΚΑΤΣΑΡΑ, νευρολόγου - ψυχιάτρου:
«Ὁ Κοριζῆς».
13. - Α. Σ. Μητροπολίτου κ. κ. ΠΑΝΤΕΛΕ-
ΗΜΟΝΟΣ: «Θεῖον Κήρυγμα: Οἱ πραγ-
ματικοὶ ἥρωες».
15. - Α. Ε. Β. ΔΕΝΔΡΑΜΗ, πρεσβευτοῦ Ἑλ-
λάδος ἐν Ἀργεντινῇ: «Ἡ Ἀργεντινῆ Δη-
μοκρατία».
16. - Ι. ΜΟΡΟ, καθηγητοῦ: «Μάθημα ἰταλι-
κῆς φιλολογίας».
17. - Σ. ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ - ΠΑΠΑΔΑΚΗ, λογο-
τέχνης, συγγραφέως: «Τὸ παιδί στὴ δη-
μοτικῆ ποίησι. Α'. Μέρος».
19. - Σ. ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ - ΠΑΠΑΔΑΚΗ: «Τὸ
παιδί στὴ δημοτικῆ ποίησι. Β'. Μέρος».
20. - Α. Σ. Μητροπολίτου κ. κ. ΠΑΝΤΕΛΕ-
ΗΜΟΝΟΣ: «Θεῖον Κήρυγμα».
22. - Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ, καθηγητριάς Ἑ-
θνικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: «Γιὰ τὴ
φυματίωσι: Τὸ Μικρόβιον - Ἡ προφύλαξις».
23. - Ι. ΜΟΡΟ, καθηγητοῦ: «Μάθημα ἰταλι-
κῆς φιλολογίας».
25. - Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ: «Γιὰ τὴ φυμα-
τίωσι: Ἡ θεραπεία».
27. - Α. Σ. Μητροπολίτου κ. κ. ΠΑΝΤΕΛΕ-
ΗΜΟΝΟΣ: «Θεῖον Κήρυγμα: Οἱ κακοὶ
γεωργοί».
29. - Γ. ΑΝΕΜΟΓΙΑΝΝΗ, σκηνογράφου: «Θέ-
ατρο - Μεγάλη τέχνη».
30. - Ι. ΜΟΡΟ, καθηγητοῦ: «Μάθημα ἰταλι-
κῆς φιλολογίας».
31. - Γ. ΒΟΥΓΓΙΟΥΚΛΑΝΗ, συγγραφέως, λο-
γοτέχνου: «Δημήτριος Ἀστεριώτης, ὁ Φι-
λέας Λεμπέγκ».

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ Β'. ΑΡΙΘ. 9 || Ρώμη: Ε.Ι.Α.Ρ - Via Montello 5 || Σεπτέμβριος 1939

Ἡ ΑΝΓΕΛΙΚΑ ΡΑΛΛΙ-ΒΑΡΤΟΛΟΜΕΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑ ΩΙΔΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ

Ἀνακοίνωσις τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης:
κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, δ. φ.

Κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ἐν Λιβόρνῳ Ἑλληνικῆς Κοινότητος, τὴν 11ην Νοεμβρίου 1798, ἐγεννᾶτο ἐκεῖ ἡ Ἀγγελική, θυγάτηρ τοῦ Παναγιώτου καὶ τῆς Χρυσαιγῆς Πάλλη, ἐξ Ἠπείρου. Ἡ κόρη, προικισμένη μετὰ σπάνια φυσικὰ καὶ πνευματικὰ χαρίσματα, ἔτυχε ἐξαιρετικῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας. Ὑπανδρευθεῖσα τὸν Ἰωάννην Παῦλον Βαρθολομαίην († 1854) ἐκ τῶν εὐγενεστέρων οἰκογενειῶν τῆς ἐλευθέρως πόλεως, δὲν ἀπέβαλε οὔτε τὴν θρησκείαν, οὔτε τὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα αἰσθηματὰ τῆς, διαφαινόμενα καὶ κηρυσσόμενα εἰς πεζὰ, στίχους καὶ δράματα.

Ὁ οἶκος τῆς εἰς τὸ Λιβόρνον συνεκέντρωνεν ὅ, τι τὸ ἐκλεκτὸν εἰς γράμματα, τέχνας καὶ πολιτικὴν, χαρακτηριστικὸν δ'εἶναι ὅτι κολακευτικοὺς στίχους τῆς ἀφιέρωσαν ὁ Μαντζόνης καὶ ὁ Λαμαρτίνος, ὅταν τὴν ἤκουσαν νὰ αὐτοσχεδιάζῃ «I dolori di Saffo» (1827). Φαίνεται δ' ὅτι ἡ ἰκανότης τῆς εἰς τὸ αὐτοσχεδιάζειν ἦτο μεγάλη.

Μεταξὺ τῶν ἔργων τῆς Πάλλη εὐρίσκομεν ἑλληνικοὺς στίχους, μεταφράσεις ἀπὸ τὴν γαλλικὴν (ἰδίᾳ τοῦ Οὐγκώ), τὴν ἀγγλικὴν (Σαίξπηρ), τὴν ἑλληνικὴν (Σολωμός, Καρύδης, Βαλαωρίτης), ἐν γαλλικῶν δράμα ἐμμετρον μετὰ θέμα τὴν θρυλικὴν συμπατριώτισσάν τῆς Εὐφροσύνην, διηγήματα μετὰ ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν, δράματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ μεσαιωνικὴν ἱστορίαν, στίχους καὶ πεζογραφήματα, πάντα τὰ τελευταῖα ἰταλιστί.

Τὸ ἔργον τῆς Πάλλη δὲν ἔχει ἔτι συγκεντρωθῆ, τὰ χειρόγραφα τῆς δ'εὐρίσκονται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Labronica τοῦ Λιβόρνου. Ἡ γενέτειρα πόλις τὴν ἐτίμησε καὶ κατὰ τὸν θάνατόν τῆς (6 Μαρτίου 1875 ν. ἡ.) καὶ μετὰ ταῦτα, διὰ τῆς ὀνομασίας ἐνὸς Ἰνστιτούτου καὶ μιᾶς ὁδοῦ διὰ τοῦ ὀνόματός τῆς.

Σήμερον παρέχω εἰς τὴν δημοσιότητα ἀνέκδοτον μετάφρασιν τῆς Ὁδῆς εἰς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον Ε' τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, γενομένην πιθανῶς τῷ 1871.

Λίαν προσεχῶς δ' ἐκδίδω βιογραφίαν μετὰ βιβλιογραφίας τῆς Ἑλληνο-ἰταλίδος ποιητρίας
μὲ πολλὰ ἄγνωστα στοιχεῖα περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τῆς⁽¹⁾.

N. B. T.

Traduzione Libera dei versi declamati ad Atene nella piazza dell'Università

il dì 25 Marzo (stil vecchio) dall'illustre poeta

ARISTOTILE (2) VALAORITI da Leucade

per l'inaugurazione della statua del Patriarca GREGORIO [V].

Perchè immoto in noi fissa lo sguardo nè alcun segno d'affetto ci dà? Perchè l'occhio del santo vegliardo una stilla di pianto non ha?	25 Non guardarei impassibile, immoto; a che pensi? che chiedi? qual'è il segreto che ascondi? sia noto tutti i cuori qui batton per te.
5 Lo salutano colline e montagne della terra ov'egli ebbe il natal, e le verdi ridenti campagne bacia il mar che raccolse il suo frat.	Già gli schiavi delle aspre ritorte 30 eran stanchi e del lungo servir, dal Danubio di Suli alle porte terra e mare s'udiron muggir.
Ei raccolse cruenda ed informe 10 quella salma, e contesa al furor (3) delle immani barbariche torme la serbò (4) degli Elleni all'amor.	Nero augello coll'ali distese corse l'etra e il tuo fato annunziò, 35 di vendetta la fiamma s'accese e sui monti, nel piano avvampò.
Or quel frale del suolo natio fra le zolle riposo trovò 15 e lo spirito al cospetto di Dio degli oppressi le preci recò.	Strinse l'armi il Moriotto il Rumelo ne rivolsero un guardo, un pensier a quel fulgido riso di cielo 40 che brillava a irradiare il sentier.
Trasformato in gigante or qui stai padre, agli empî minaccia eternal; e rampogna al vil mondo sarai 20 che te pose e il tuo strazio in non cal.	Il reo giogo che il barbaro impose finchè a scuoter non giungon, che val se natura lor veste di rose la bellissima terra natal?
Tua mercè la scintilla vitale dentro i petti assopiti brillò; tu ci hai desti e tu dormi? fatale è quel sonno: durare non può.	45 Rose e gigli a appassire nel sangue obliati, la guerra dannò. Cadde il fior de' suoi popoli a sangue è rialzarsi la Grecia non può.

(1) Σχετικῶς ὁ ἐπιθυμῶν δύναται νὰ ἴδῃ: O. C. Vallecchi, «Cenni intorno alla vita ed agli scritti di Angelica Palli Bartolomei», Firenze 1876 καὶ Francesco Pera, «Angelica Palli Bartolomei», Livorno 1877.

(2) Εἰς τὸ χειρόγραφον, γραμμένον δι' ἀντιγραφείας, «Aristide».

(3) Πρώτη μορφή τῆς μεταφράσεως τῶν δύο τούτων στίχων, διορθωθεῖσα ὑπὸ τῆς Πάλλης ὡς ἐν τῷ κειμένῳ: «Lo raccolse cadavere informe - sanguinoso, lo tolse al furor».

(4) Πρώτη μορφή, ὡς ἀνωτέρω: «lo serbò».

Donne, vecchi, fanciulli, un immane
50 mostro insegue, e gli atroci martir
che trae seco la rabida fame
non san dove nè come fuggir.

Cadon spenti e al capestro dannati
son gli avanzi del misero stuol
55 e di pianto e di lunghi ululati
tutto eccheggia l'ellenico suol.

Maina è insorta, grandeggia sublime
Diacò in mezzo all'orrenda tenzon;
scende Marco dall'ispide cime
60 dove ha stanza di Suli il Leon.

Circondato di Turchi trafitti
già spirente, terribile ancor,
gemi sol che novelli conflitti
non vedrà del magnanimo il cor.

Missolongi dal tempio incendiato
nudo schettro all'empio sali;
Caraisco un alloro ha mertato
immortal, d'Aracova nel dì.

Ahi! che giova? ogni verde ghirlanda
70 che la Gloria agli Elleni donò
un profano d'essequie tramanda,
sopra un drappo funereo posò.

Il deserto si estende, la terra
corre sangue; il suo smalto dov'è?

75 Tra gli avanzi, dell'orrida guerra
solo è dato di muovere il piè.

Il suo povero nido ha formato
qui la Grecia e qui, Padre, ti ornò
d'un alloro fra l'ossa piantato
80 e d'un mirto che il sangue educò.

Padre amato del popolo elleno
da noi lunge, di morte il velen
tanto, oh Dio! s'addentrò nel tuo seno,
che non puoi benedirti nemmen?

85 Se non basta di Riga l'aspetto
de' tuoi labbra il sugello a spezzar,
questo suolo, quest'aere nel petto
non ti danno un tumulto destar?

Da tuoi figli che chiedi? lo sai
90 tutti i cuori qui batton per te;
uno sguardo, un accento e vedrai
quale il Ciel su noi possa ti diè.—

Dorme e i sensi dal sonno disciolti
avrà il dì che la Grecia eccheggiar
95 questo grido terribile ascolti
da' suoi monti agli abissi del mar?

Pallicari, le spade impugnate,
chè l'aurora invocata spuntò.
Polemarchi, al capestro pensate
100 che a Gregorio la vita troncò.

ANGELICA BARTOLOMEI PALLI.

ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΣ

Ραδιοφωνική διάλεξις τοῦ συγγραφέως καὶ δημοσιογράφου κ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΧΑΛΑ

Μεταξὺ ὄλων τῶν Ἐθνῶν τῆς Γῆς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔχουν προσφέρει τὰς μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἀνθρωπότητα καὶ εἶναι συνδεδεμένα διὰ δεσμῶν ἀγιωτάτων καὶ ἱερωτάτων, εἶναι ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἰταλία. Μέχρι τοιοῦτου δὲ σημείου προχωρεῖ ἡ κοινότης τῶν ἰδεωδῶν, ἡ καταγωγὴ, ὁ συμφυρμὸς τοῦ αἵματος καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν δύο τούτων Χωρῶν, ὥστε ἡ λοιπὴ Εὐρώπη, ὁμιλοῦσα περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς, νὰ μὴ δύναται νὰ ξεχωρίσῃ τὴν κοινὴν καταγωγὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ νὰ ὁμιλῇ περὶ τοῦ Ἑλληνο-Ρωμαϊκοῦ Πολιτισμοῦ, ὡς τοῦ ὑποβάθρου καὶ θεμελίου τοῦ συγχρόνου Δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Μὲ τοιαύτην ἱερωτάτην καὶ κοινὴν παράδοσιν, τὰ δύο ταῦτα ἔθνη, Ἑλλάς καὶ Ἰταλία, μὲ ἐξαιρετικὴν ἀγάπην καὶ θαυμασμὸν προσατενίζουσιν ἀλλήλα. Καὶ υπερήφανα διὰ τὴν καταγωγὴν των καὶ διὰ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς προσφερθεῖσας ὑπ' ἀμοτέρων εἰς τὴν λοιπὴν ἀνθρωπότητα, κατ' ἀνάγκην ἀναμένουν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα πεπολιτισμένα Ἔθνη τὴν ἀπονομὴν τοῦ ὀφειλομένου πρὸς αὐτὰ σεβασμοῦ, τιμῆς καὶ δόξης. Δικαίως δὲ ἐκπλήσσονται κάποτε, ὅταν διαπιστοῦν, ὅτι λησμονοῦνται ὑπὸ τῶν εὐεργετηθέντων αἱ προσφερθεῖσαι καὶ προσφερόμεναι εἰς τὴν ἑσσεὶ ἀνθρωπότητα ἄφθαστοι ὑπηρεσίαι των!

Ἑλλάς καὶ Ἰταλία καὶ τί δὲν προσέφεραν εἰς τὴν Δύσιν! Τὴν Ποίησίν τῆς, τὴν Θρησκείαν τῆς, τοὺς Νόμους τῆς, τὰς Ἐπιστήμας τῆς, τὰς Τέχνας τῆς, τὸν Ἀλφάβητόν τῆς, τὸ Διοικητικὸν καὶ Στρατιωτικὸν τῆς σύστημα, τὸ Νέκταρ καὶ τὴν Ἀμβροσίαν, τὴν ὁδὸν τοῦ ἐξαγνισμοῦ καὶ τῆς ἀπολυτρόσεως! Ἑλλάς καὶ Ἰταλία εἶναι αἱ χῶραι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν τὰ προπύργια κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τῆς Εὐρώπης: Ἡ μὲν Ἑλλάς ἔσωσε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ Περσικὴν ἐπιδρομὴν. Τὰ Στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, αἱ μάχαι τῶν Πλαταιῶν καὶ τοῦ Μαραθῶνος, ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος, δὲν ἀνήκουν μόνον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀνήκουν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Δύσεως, αὐτοῦ τούτου τοῦ παγκοσμοῦ Πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ρώμη δύναται ἐξ ἴσου μὲ τὴν Ἑλλάδα νὰ υπερηφανεῖται διότι διετήρησε τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν ἀνεπαφρον, ἀντικαθηθεῖσα κατὰ τῶν Καρχηδονίων, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ ἠπέλουν, ὅπως καὶ οἱ Πέρσαι, τὸν Ἑλληνο-Ρωμαϊκὸν, καὶ συνεπῶς τὸν Δυτικὸν πολιτισμὸν. Ἀφθονον ἐπομένως ἔρρευσε τὸ αἷμα καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰταλῶν διὰ τὴν προάσπισιν τοῦ κοινοῦ Ἑλληνο-Ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοῦ ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς κινδύνου.

Καὶ ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος ἐξώρμησε πρὸς Ἀνατολάς, καὶ διέδωσε τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς ὀλόκληρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ προχωρήσας μέχρι τῶν Ἰνδιῶν, ἐπραγματοποίησε τὴν Κοσμοκρατορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, διαβάς τὰς Ἀλπεῖς, κατέλυσε τὰς Γαλατικὰς δυναστείας καὶ ἐξελατίνισεν ὀλόκληρον τὴν Γαλλίαν. Καὶ ὡσὰν νὰ μὴ ἤρκει τοῦτο, ἐπετέλεσε τὸ θαῦμα τῶν θαυμάτων δι' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν: διήλθε τὴν Μάγην καὶ ἐπεξέτεινε τὴν Ρω-

μακίην κυριαρχίαν καὶ τὸν Ἑλληνο-Ρωμαϊκὸν Πολιτισμὸν ἐπ' αὐτῶν τούτων τῶν Βρετανικῶν νήσων!

Ἀλλὰ μήπως ἡ Ἰταλία δὲν ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὡς ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάς; Μὲ ἄλλους λόγους, μήπως δὲν ρέει εἰς τὰς φλέβας τῶν Ἰταλῶν ἑλληνικὸν αἷμα; Μήπως κατὰ τὴν μακραίωνα συμβίωσιν Ἰταλῶν καὶ Ἑλλήνων, ὅταν ἐπηκολούθησεν ἡ κατάκτησις τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ὑπὸ τῶν Λατίνων, δὲν ὑπῆρξεν τοιοῦτος συγκερασμὸς τοῦ Ἑλληνο-Ρωμαϊκοῦ αἵματος, ὥστε Ἰταλοὶ καὶ Ἑλληνες νὰ εἴμεθα τελείως πεπεισμένοι ὅτι εἴμεθα τόσον συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους, ὅσον εἶναι δυνατὸν δύο Ἔθνη νὰ εἶναι συγγενῆ καὶ ὁμαίμονα;

Ἰταλία καὶ Ἑλλάς εἶναι ἀναμφισβητήτως αἱ δύο χῶραι τῆς Μεγαλουργίας, τῶν Θαυμάτων, τῶν Ἐκπληξέων. Αἱ δύο χῶραι αἱ προϊστάμεναι τοῦ Πολιτισμοῦ, τῆς Ἀρετῆς, τῆς Μεγαλουργίας. Τὴν στενὴν ταύτην συγγένειαν ὄχι μόνον εἰς τὸ αἷμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ Ἰδανικὰ καὶ ἀνώτατα Ἰδεώδη, ἀντελήθη πρῶτος εἰς τὴν ἱστορίαν πληρέστατα ὁ θεῖος Πλούταρχος! Καὶ συνέγραψε τοῦ ἀθανάτου του Παραλλήλους Βίου, παραθέτων δηλαδὴ τὸν βίον ἑνὸς μεγάλου Ἑλληνοῦ, ἔναντι τοῦ βίου ἑνὸς μεγάλου Ρωμαίου! Συνέγραψε δηλαδὴ μίαν κοινὴν ἱστορίαν, ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο περὶ ἑνὸς καὶ μόνου Λαοῦ, μὲ κοινὰ ἰδεώδη, μὲ κοινὴν θρησκείαν, μὲ τὰ αὐτὰ περίπου ἡθῆ καὶ ἔθιμα, μὲ τὸν αὐτὸν πολιτισμὸν!

Δύο εἶναι τὰ βιβλία ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πρέπει ὅλως ἰδιαιτέρως νὰ ἐπισπάσουν ἐπ' αὐτῶν τὴν προσοχὴν τόσον τῶν Ἑλλήνων, ὅσον καὶ τῶν Ἰταλῶν: ἄφ' ἑνὸς μὲν ὁ Πλούταρχος, ἄφ' ἑτέρου δὲ ὁ Dante! Δὲν ὑπάρχουν, κατὰ τὴν ταπεινὴν μας γνώμην, κειμήλια ἀνώτερα, ἀποδεικνύοντα τὴν ταυτότητα τῶν δύο πολιτισμῶν, τῶν κοινῶν ἰδεωδῶν καὶ τῆς Πίστεως τῶν δύο Ἐθνῶν, ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα θεῖα συγγράμματα!

Ἰταλία καὶ Ἑλλάς εἶναι τὰ μόνον Κράτη τῆς Εὐρώπης, τὰ ὁποῖα ζοῦν ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαιρας τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῆς Χριστιανωσύνης! Τὰ ἀγάλματα τῆς Ρώμης καὶ τῆς Πομπηίας καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας, καθὼς καὶ τῆς Ἑλλάδος, μᾶς ὑπενθυμίζουν τὸ Ἑλληνικὸν Πάνθεον, τοὺς Θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Ὀμήρου, τοὺς ὁποῖους ἐλάτρευεν τόσον ἡ Ἑλλάς, ὅσον καὶ ἡ Ρώμη. Καὶ δὲν ὑπάρχουν καὶ σήμερον ἀκόμη θρησκείαι συγγενέστεραι ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξον καὶ τὴν Καθολικὴν.

Τὸ σύγγραμμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ὅλα τὰ συγγράμματα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀντικατοπρίζει μέσα του τοὺς δύο κόσμους: τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνο-Ρωμαϊκὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν Χριστιανικὸν, ὅπως ἡμεῖς οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ Ἰταλοὶ γνωρίζομεν, εἶναι ἡ «Θεῖα Κωμῳδία» τοῦ Dante, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον εἶναι τόσον πλησίον εἰς τὴν Ἑλληνο-Ἰταλικὴν νοοτροπίαν, ὅσον κανὲν ἄλλο. Διότι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνο-Ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς ἐξακολουθεῖ νὰ ζῆ, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν Χριστιανικὸν, τόσον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ δι' αὐτὸ ὁ Dante πρέπει νὰ θεωρῆται ὑπὸ τοῦ Νεοέλληνο ὡς ἓνας θησαυρὸς ἀνήκων καὶ κατατασσόμενος εἰς τὴν ἐθνικὴν του παρακαταθήκην. Δὲν ὑπάρχει, ἐπαναλαμβάνομεν, σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον

νά αποδεικνύη τὴν κοινότητα τῶν ἰδεωδῶν καὶ τῆς πίστεως τῶν δύο λαῶν, τοῦ Ἰταλικοῦ δηλαδὴ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅσον ἢ «Θεία Κωμωδία» τοῦ Dante. Καὶ ὁ μέγας οὗτος ποιητής, ὁ μέγιστος τῶν νεωτέρων χρόνων, μὲ στίχους ὑπερθέους, ἀπονέμει τὸν προσήκοντα σεβασμὸν πρὸς τὸ ἀθάνατον ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν Πνεῦμα!

Ματαίως θὰ ἠδύνατό τις ν'ἀνεύρη μεγαλειτέραν ἀναγνώρισιν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Πνεύματος ἀπὸ τοὺς ἀκολουθοῦντες ἐν μεταφράσει στίχους τοῦ Dante, οἱ ὅποιοι περιλαμβάνονται εἰς τὸ τέλος τοῦ τετάρτου ἄσματος τῆς Κολάσεως. Ὅμιλεῖ ὁ Dante, ὅστις ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου, φθάνει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Φιλοσόφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ μέγιστος, ὁ Ἀριστοτέλης:

« Ὑψώνοντας τὰ μάτια μου διέκρινα
στὴν μέση τῆς σεμνῆς τῶν Φιλοσόφων οἰκογένειας
τὸν ἀπαράμιλλο Διδάσκαλ' ὀλονῶν
ἐκείνων, ποὺ σπουδάζουν γιὰ νὰ γίνουνε σοφοί!
"Ὅλοι τὸν ἐκυττάζανε μὲ σεβασμὸ ἀπερίγραπτο!
Εἶδα καὶ τὸ Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα:
ἢ δόξα τους δὲν ἦτανε μικρότερη.
Ἦταν ἐκεῖ καὶ ὁ Δημόκριτος
ποὺ πίστευε τὸν Κόσμο δημιούργημα τῆς Τύχης·
καὶ ὁ Θαλῆς καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ὁ Ἀναξαγόρας
καθὼς καὶ ὁ Διογένης, ὁ Ἡράκλειτος καὶ ὁ Ζήνων·
καὶ ὁ Διόσκουρος ἐκεῖνος ὁ μέγας,
ποὺ τῆς ποιότητος τῶν οὐσιῶν
ὁ παρατηρητῆς ἦταν ὁ ἕξοχος.
Μέσ' στὴ σοφὴν αὐτὴ παρέα ἦτανε
καὶ ὁ γεωμέτρης ὁ Εὐκλείδης καὶ ὁ Ὀρφεύς,
καθὼς καὶ ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Ἴππαρχος ».

Ἀπὸ τοὺς στίχους αὐτοὺς κατανοεῖ τις πόσον ἐμπεποτισμένοι μὲ τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν Πνεῦμα εἶναι ὁ Dante! Ἀλλὰ μήπως ὁ θεῖος καὶ ἐμπνευσμένος οὗτος Ποιητῆς δὲν ἀποκαλύπτει εἰς τὸ 28ον ἄσμα τοῦ Παραδείσου του, ὅτι ὀλόκληρον τὸ σχέδιον τῆς «Θείας του Κωμωδίας» τὸ ὀφείλει εἰς τὴν «Οὐρανίαν Ἱεραρχίαν» Διουσιῦ τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τοῦ περιγράψαντος τὰ ἑννέα ἀγγελικὰ Τάγματα: τοὺς Ἀγγέλους, δηλαδὴ, τοὺς Ἀρχαγγέλους, τὰς Ἀρχάς, τὰς Δυνάμεις, τὰς Κυριότητες, τὰς Ἐξουσίας, τοὺς Θρόνους, τὰ Χερουβίμ, καὶ τὰ Σεραφίμ;

« E Dionisio, con tanto disio
a contemplar questi ordini si mise,
che li nomò e distinse com' io.
Ma Gregorio da lui poi si divise:
Onde si tosto, come gli occhi aperse
in questo Ciel, di sè medesimo rise.

E se tanto segreto ver profferse
mortale in terra, non voglio ch'ammiri:
che chi'l vide quassù, gliel discoverse,
con altro assai del ver di questi giri ».

Ἔνας ὁ Κόσμος, μία ἡ ἰδεολογία, ἕνας ὁ πολιτισμὸς, μία ἡ πίστις καὶ ἡ θρησκεία τῆς μεγάλης μας ἀδελφῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Πατρίδος μας Ἑλλάδος!

Τὴν εἰλικρίνειαν ταύτην διὰ τῆς ὑποίας ἀναγνωρίζεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀθανάτου Ἑλληνικοῦ Πνεύματος ὑπὸ τοῦ μεγίστου τῶν ποιητῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, συναντᾷ τις εἰς τὸν ἀκόλουθον ὑπέροχον στίχον τοῦ Ὀρατίου:

« Graecia capta ferum victorem cepit »
« Κατακτηθεῖσα ἡ Ἑλλάς, καθυπέταξε τὸν νικητὴν της,
ὅσον ἀγέρωχος, ἄγριος εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἂν ἦτο! »

Εἰς τὰς δύο ταύτας διαπιστώσεις ἀναγνωρίζει κανεὶς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἰταλικοῦ χαρακτήρος! «Τὰ τοῦ Καίσαρος, τῷ Καίσαρι!» Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον καὶ ὁ Ἕλληνας ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι οἱ Λατῖνοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐλθόντες καὶ κατακτῆσαντες τὴν Ἑλλάδα, κατεκτήθησαν μὲν πνευματικῶς ὑπ' αὐτῆς, ὅπως οἱ ἴδιοι τὸ ὁμολογοῦσιν, προσέφεραν ὅμως εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐθνικὴν τῆς ἐνόητα, διὰ τῆς δημιουργίας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Προσέφεραν περαιτέρω αὐτὴν ταύτην τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ ἕνδεκα ἑκατονταετηρίδας, διὰ τῆς παρὰ τὸ Βυζάντιον δημιουργίας τῆς Νέας Ρώμης, ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, τοῦ μεγίστου τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ εὐεργέτου, ὅστις καὶ μᾶς κατωχόρωσε καὶ τὴν Χριστιανικὴν μας Θρησκείαν, διὰ τῆς ἀναγνωρίσεώς της ὡς ἐπισήμου Θρησκείας τοῦ Κράτους. Αὐτὰ τὰ μέγιστα ἀγαθὰ χρεωστώμεν εἰς τοὺς Λατίνους.

Ἀλλὰ μήπως ἡ μεγάλη μας ἀδελφὴ Ἰταλία δὲν εἶναι ἐκεῖνη, ἡ ὁποία τόσον φιλοστόργως ὑπεδέχθη τὴν Ἑλληνικὴν μεσαιωνικὴν Σοφίαν; Ὅταν δὲ ἔπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο ἐκεῖνη πρώτη, ἥτις περιέθαλψε καὶ ἐφιλοξένησε τοὺς σοφοὺς τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰργάσθη ὅσον οὐδεμία ἄλλη Εὐρωπαϊκὴ Χώρα διὰ τὴν διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν θεμελίωσιν τῆς παγκοσμίας κυριαρχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος; Μήπως ὑπάρχει ἄλλη Χώρα, ἐργασθεῖσα διὰ τὴν ἐδραίωσιν ἐν τῇ Δύσει τοῦ φιλελληνισμοῦ περισσότερον τῆς Ἰταλίας;

Τί ἡ Βενετία καὶ ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Ρώμη προσέφεραν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν κατὰ τοὺς μαύρους τῆς δουλείας χρόνους, ἀποδεικνύουν τὰ ἄπειρα Ἑλληνικὰ συγγράμματα, τὰ ἐκδοθέντα εἰς τὰς πόλεις ταύτας ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἡ καρδιά κάθε Ἑλλήνος αἰσθάνεται δικαίαν ὑπερηφάνειαν διὰ τὰς προόδους καὶ τὴν μεγαλουργίαν τῆς συγχρόνου Ἰταλίας, τῆς Ἰταλίας τοῦ Benito Mussolini, τοῦ τελειοτάτου αὐτοῦ ἐνσαρκωτοῦ τοῦ ἀρχαίου Ρωμαϊκοῦ Πνεύματος, τοῦ ἐκπολιτίσαντος τὴν Δύσιν καὶ τὴν Οἰκουμένην!

Ο ΚΑΛΒΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ

τοῦ καθηγητοῦ Νεοελληνικῆς Γλώσσης καὶ Λογοτεχνίας ἐν τῷ Β. Πανεπιστημίῳ Ρώμης
κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΖΩΡΑ

Πολλὰ γραφτήκανε γιὰ τὸ χαρακτῆρα τοῦ Κάλβου καὶ γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ γνωστούς καὶ φίλους. Γενικὰ ἐτονίστηκε ὅτι ὁ ποιητὴς τῶν Ὁδῶν δὲν ἦταν πολὺ αἰσθηματίας. Ἄσχημα συμπεριφέρθηκε πρὸς συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ εὐεργέτες. Ἄς ἐξετάσουμε συστηματικὰ τὶς σχέσεις του μὲ ὄλους τοὺς γνωστούς του.

* * *

Κάλβος καὶ γονεῖς. — Γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Κάλβου μὲ τοὺς γονεῖς του λίγα ἔχουμε νὰ ποῦμε. Γιὰ τὸν πατέρα ξέρουμε μονάχα ὅτι, ἀφοῦ χώρισε ἀπ' τὴ γυναῖκα του, πῆρε τὰ δύο μικρά του παιδιὰ — τὸν Ἀνδρέα καὶ τὸ Νικόλα — καὶ πῆγε στὸ Λιβόρνο, ὅπου ἔζησαν μαζὺ μερικὰ χρόνια. Πόση ὅμως ἦταν ἡ ἀφοσίωσι πού ἔνωσε τὰ παιδιὰ μὲ τὸν πατέρα τους δὲν ξέρουμε. Ὁ Κάλβος δὲν τὸν ἀναφέρει ποτέ, οὔτε ἔχουμε ἄλλη μαρτυρίκ. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι τὰ παιδιὰ αὐτὸ τὸν καιρὸ ἔζησαν πολὺ στενόχωρα, τοῦλάχιστον ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, ἀφοῦ ἀργότερα ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀνδρέα τοῦ ἔγραψε: «ἦτο βέβαιο ὅτι ἡ τύχη θὰ ἀπέκαμνε τοῦ νὰ μᾶς κατατρέχη καὶ ὅτι θὰ ἤνοιγε μίαν ἡμέραν τὴν ὁδὸν διὰ νὰ γίνωμεν ἀπὸ ἐκεῖ»⁽¹⁾. Οὔτε καὶ γιὰ τὶς σπουδὲς καὶ τὴν ἀποκατάστασι τῶν δύο παιδιῶν κατώρθωσε τίποτε ὁ πατέρας τους. Τὸ μαρτυρεῖ ὁ Νικόλαος στὸ ἴδιο γράμμα: «Τόσο δὲ περισσότερον δυνάμεθα νὰ εἴμεθα εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν τύχην, ὅσον αὕτη εἶναι καρπὸς τῶν ἰδίων μας ἰδρώτων καὶ τῶν σπουδῶν, τὰς ὁποίας μόνονι μας συνετελέσαμεν»⁽²⁾. Ἄν λάβουμε δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ πατέρας στάθηκε ἡ αἰτία νὰ ἀποχωρισθοῦν ἀκόμη μικρὰ ἀπὸ τὴ μητέρα τους, μποροῦμε νὰ φαντασθοῦμε, ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν ἔτρεφαν ἐξαιρετικὰ αἰσθήματα γι' αὐτόν. Πάντως, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ Νικολάου πού ἀναφέραμε καὶ πού μᾶς μιλάει γιὰ τὶς στενοχώριες καὶ τὶς δυσκολίες τῶν χρόνων αὐτῶν, δὲν ἔχουμε ἄλλες πληροφορίες.

Μὲ τὴ μητέρα του οἱ σχέσεις τοῦ Κάλβου εἶναι ἐπίσης ἐλάχιστες καὶ πολὺ παράξενες. Νεαρὸς — μικρὸ παιδάκι ἀκόμη — ὁ ποιητὴς χωρίστηκε ἀπὸ τὴ μητέρα του καὶ δὲν τὴν ξαναεῖδε πιά. Καμμιά ἐπαφὴ δὲν εἶχε μαζὺ της, οὔτε τῆς ἔγραψε ποτέ, οὔτε καὶ φαίνεται νὰ ἐνδιαφέρθηκε πολὺ γι' αὐτήν. Ἴσως αὐτὸ νὰ ὀφείλεται καὶ στὴν κατάστασι πού εἶχε διαμορφωθῆ μεταξύ τους. Ἡ μητέρα του, ξαναπαντρεμένη, ἴσως νὰ μὴν εἶχε τὴ δυνατότητα ἢ τὴν ἄδεια νὰ βρῖσκεται σὲ σχέσεις μὲ τὰ παιδιὰ της, πού ζοῦσαν τόσο μακριὰ. Ἐξ ἄλλου δὲν ἀποκλείεται καὶ ὁ πατέρας νὰ

(1) Βλ. τὸ γράμμα τοῦ Νικολάου πρὸς τὸν Ἀνδρέα πού δημοσιεύουμε κατωτέρω.

(2) Βλ. τὸ ἴδιο γράμμα τοῦ Νικολάου πρὸς τὸν Ἀνδρέα.

εἶχε ἀπαγορεύσει στὰ παιδιὰ ὅποιαδήποτε ἐπικοινωνία ἢ ἀλληλογραφία μὲ τὴ μητέρα τους. Κανένα ἔχνος ἐνδιαφέροντος δὲ βρῖσκουμε αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἐκ μέρους τοῦ Κάλβου γιὰ τὴ μητέρα του. Ὅμως τόσο ἐκείνη ὅσο καὶ τὸ παιδί της δὲν λησμονήθηκαν καθολοκληρίαν. Ἡ μητέρα πολλὰς φορὰς φαίνεται ὅτι θυμῆθηκε τὸν Ἀνδρέα της, καὶ ἀκόμη στὴ διαθήκη της τοῦ ἄφησε κληρονομία ἕνα κτῆμα της «... τὸ ἀμπέλι ὅπου ἔχω καὶ κυριεύω εἰς τὸ Ρόϊδο — γράφει στὴ διαθήκη της — διορίζω νὰ τὸ ἔχη καὶ γοδέρη τὸν καρπὸν του ὁ συμβίος μου ὁ δεῦτερος, γιὰ δύο χρόνους, καὶ ἔπειτα θέλω νὰ περάσῃ εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐξουσίαν τῶν δύο παιδιῶν ὀνόματι Ἀνδρέου καὶ Νικολάου ἀδέλφια Κάλμπου, ὅπου τὰ ἔχω προκρεάσει μὲ τὸν πρῶτον συμβίον σινιὸρ Τζανέττο Κάλμπου, τὰ ὅποια παιδιὰ ἐπειδὴ εὐρίσκονται εἰς τὸ Λιβόρνο ἐδῶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν διορίαν τῶν δύο χρόνων τοῦ εισοδήματος θέλει συστήσουν ἕνα ἐπίτροπον νὰ τὸ περιλαμβάνῃ καὶ νὰ τὸ κάνουν ὅ, τι θέλουν καὶ βούλονται»⁽¹⁾.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Κάλβος ἀφιέρωσε ἀργότερα στὴν πεθαμένη μητέρα του μιὰ ὀλόκληρη Ὁδὴ του, τὴν τρίτη τῆς πρώτης συλλογῆς, πού ἐπιγράφεται «Εἰς Θάνατον», ὅπου δείχνει πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωσι του. Πῶς ἐξηγεῖται ὅμως αὐτὴ ἡ τόσο ἀργὴ ἐκδήλωσι τοῦ οἰκίου φίλτρου; Ἦταν ἡ παλιὰ ἀγάπη πού τὸ παιδί εἶχε κρατήσῃ πάντα ζωντανὴ στὴν καρδιά του ἢ ἀντίθετα ἦταν ἕνα εἶδος μετάνοιας γιὰ τὴν ὡς τότε ἀδιαφορία καὶ λησμονία του; Μὲ ἄλλα λόγια ὁ ποιητὴς ἔγραψε τὴν Ὁδὴ ἐκείνη ὡς ἐπιτακτικὴ ἐκδήλωσι μιᾶς βαθειᾶς ἀγάπης πού εἶχε φυλάξει πάντοτε ἀπ' τὰ μικρὰ χρόνια γιὰ τὴ μητέρα του ἢ ἦταν μόνο ἕνα εἶδος ἐξίλασμοῦ γιὰ τὴν ὡς τότε τὴν εἶχε παραμελήσει; Δύσκολο νὰ καθορισθῇ, πάντως ὅταν ἔγραψε τὴν Ὁδὴ του «Εἰς Θάνατον» — καὶ εἶναι ἡ μόνη Ὁδὴ μὲ αἰσθηματικὸν χαρακτῆρα — ἡ καρδιὰ τοῦ ποιητοῦ ἦταν βαθειὰ συγκινημένη. Ἡ ἀνάμνησι τῆς μητέρας του τὸν εἶχε κυριεύσει ὀλόκληρον· ὁ ψυχρὸς Κάλβος γίνεται γιὰ λίγες στιγμὲς αἰσθηματίας:

Ὡ φωνή, ὦ μητέρα,
ὦ τῶν πρώτων μου χρόνων
σταθερὰ παρηγόρησις·
ὄμματ' ὅπου μ' ἐβρέχατε
μὲ γλυκὰ δάκρυα!

Καὶ σὺ ἀκόμα ὅπου ἐφίλησα
τόσες φορὰς μὲ τόσην
θερμοτάτην ἀγάπην
πόση ἄπειρος ἄβυσσος
μᾶς ξεχωρίζει!

(1) Ἡ μητέρα τοῦ Κάλβου πέθανε στίς 30 Ἰουνίου 1815. Τὴ διαθήκη της δημοσίεψε ὁ Δε Βιάζης στὴ μελέτη του «Τὰ ἰταλικὰ καὶ τὰ ἐν πεζῷ λόγῳ ἔργα τοῦ Κάλβου», εἰς «Ἑλληνικὴν Ἐπιθεώρησιν», Μάιος 1918—Ἀπρίλιος 1919.

Αἶ, καὶ ἄπειρος ἄς εἶναι
 κ' ἔτι φοβρωτέρα·
 ἐκεῖ μέσα ἀτάρακτος
 θέλω ἐγὼ συντριφθῆν
 γυρεύοντάς σας.

(ὠδὴ 11, KE-KZ)

Παράξενη σύμπτωσι θέλησε σαυτό τὸ σημεῖο νὰ πλησιάσουν οἱ δύο ἔθνικοί μας ποιηταί, ὁ Σολωμὸς κι ὁ Κάλβος. Ἄτυχη στάθηκε καὶ τῶν δυὸ ἡ μητρικὴ ἀφοσίωσι. Κι οἱ δυὸ μικροὶ χωρίσθησαν ἀπ' τὴ μητέρα τους, κι οἱ δυὸ σχεδὸν λησμόνησαν κάθε υἱὸν καθῆκον. Ὁ Σολωμὸς ἀπ' τὴν Ἰταλία μόλις καὶ μετὰ βίας ἔγραψε δυὸ-τρία γράμματα, ὅσα χρόνια ἔμεινε μακριὰ της. Εὐτυχῶς γιὰ τὸν Κάλβο ἡ τύχη τοῦ ἐφείσθηκε τὴν τελικὴ ταπείνωσι καὶ τὴν ἔχθρα ποὺ χώρισε τὸ Σολωμὸ ἀπ' τὴ δική του τὴ μητέρα. Πάντως καὶ τοῦ Κάλβου ἡ μητρικὴ ἀγάπη δὲ στάθηκε τυχερή.

* * *

Ἄνδρέας Κάλβος, ὁ ἀδελφός του κι οἱ ἄλλοι συγγενεῖς. — Ὁ Κάλβος εἶχε ἓνα μόνον ἀδελφόν, τὸν Νικόλαον, δύο χρόνια νεώτερόν του. Μικρὰ τὰ δύο παιδιὰ πῆγαν — καθὼς εἶπαμε — στὸ Λιβόρνο μὲ τὸν πατέρα τους, ὅπου ἐσπούδασαν μαζὺ τὰ στοιχειώδη γράμματα, συνεχίζοντας μόνον τους κατόπιν τίς σπουδές τους. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα, τὰ δυὸ ἀδέλφια χωρίστησαν. Ὁ Ἄνδρέας πῆγε στὴ Φλωρεντία, ὅπου τὸν παρέλαβε ὁ Φώσκολος, κοντὰ στὸν ὅποιο ἐξακολούθησε νὰ ἀσχολῆται μὲ τὴ φιλολογία. Ὁ Νικόλαος ἀντιθέτως, πρακτικώτερος, μετέβη στὴν Τεργέστη καὶ μετὰ πολλὰς περιπέτειες, κατώρθωσε νὰ πάρῃ μιὰ καλὴ θέσι σ' ἓναν ἀπ' τοὺς μεγαλύτερους ἐμπορικὸς οἴκους τῆς πόλεως ἐκείνης. Δὲν ξέρουμε τί ἀπόγινε καὶ πῶς τέλειωσε τὴ ζωὴ του, οὔτε ξέρουμε ἂν τὰ δυὸ ἀδέλφια ξανασυναντήθηκαν ποτὲ μετὰ τὸν πρῶτο τους χωρισμό.

Ἄλλὰ κι ἀπὸ μακριὰ ποὺ βρίσκονταν οἱ σχέσεις τους δὲν ἦταν πολὺ στενές. Αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως στὸν Ἄνδρέα καὶ στὴ συνηθισμένη του ἀμέλεια κι ἀδιαφορία. Ὁ Νικόλαος εἶναι πιὸ ἀφωσιωμένος, δείχνει πολὺ μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν πρόοδο τοῦ ἀδελφοῦ του. Χαίρεται ὅταν ἀκούει καλὰ γι' αὐτὸν καὶ μὲ ὑπερηφάνεια μιλάει γιὰ τὴ φιλολογικὴ του δρᾶσι καὶ γιὰ τίς ἐπιτυχίες του. Τοῦ γράφει ἐπανειλημμένως καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τοῦ στέλνῃ νέα του. Ἄλλ' ὁ Ἄνδρέας δὲν φαίνεται νὰ συγκινιέται στίς ἐγκάρδιες ἐκδηλώσεις τοῦ μικρότερου ἀδελφοῦ του. Μᾶς τὸ δείχνει ἓνα γράμμα ποὺ ὁ τελευταῖος ἔστειλε στὸν ποιητὴ στὸ Λονδίνο, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1818, ὅταν ὁ Ἄνδρέας εἶχε ἀρχίσει νὰ ἔχῃ κάποιον ὄνομα στὴν ἀγγλικὴ πρωτεύουσα.

Νὰ τὸ κείμενο τοῦ γράμματος, σ' ἑλληνικὴ μετάφρασι ⁽¹⁾:

Τεργέστη, 10 Δεκεμβρίου 1818.

Ἀγαπητὲ ἀδελφέ,

Μόλις ἐπληροφόρηθην τὴν διαμονήν σου εἰς Λονδίνο, σοῦ ἔγραψα ἐπιθυμῶν πάντοτε νὰ ἔχω εἰδήσεις σου· ἀλλ' ἠπατήθην εἰς τὰς προσδοκίας μου νὰ λάβω ἀπάντησίν σου. Σοῦ ἀποστέλλω ἐκ νέου τὴν παροῦσαν, ἡ ὁποία, ἐπιθυμῶ κι ἐλπίζω, δὲν θὰ ἔχῃ τὴν τύχην τῆς πρώτης.

Καίτοι γνωρίζεις μέχρι ποίου σημείου δύναται νὰ φθάσῃ ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη, μόλις θὰ κατορθώσῃς νὰ φαντασθῆς τὴν εὐχαριστήσιν τὴν ὁποίαν ἠσθάνθην ὅταν ἔμαθον τὸ λαμπρόν σου στάδιον, τὸ ὁποῖον ἐσημείωσες εἰς τὰ γράμματα, καθὼς καὶ τὴν φήμην τὴν ὁποίαν ἀπέκτησες εἰς τὴν αὐτοῦ πρωτεύουσαν διὰ τῆς ἀρετῆς σου. Ἀγαπητὲ μου ἀδελφέ, ἦτο βέβαιον ὅτι ἡ τύχη θὰ ἀπέκαμνε τοῦ νὰ μᾶς κατατρέχῃ, καὶ ὅτι θὰ μᾶς ἤνοιγε μίαν ἡμέραν τὴν ὁδὸν διὰ νὰ γίνωμεν κάτι: Σὺ εὕρισκσαι εἰς μίαν χώραν, ὅπου ἡ ἐπιστήμη ἐκτιμᾶται, καὶ ἀποδίδεται δικαιοσύνη εἰς τὴν ἀξίαν σου· ἐγὼ, μετὰ πολλὰς ταλαιπωρίας, ὅπως ἐξέλθω ἀπὸ τὴν ἠλιθίαν ἀμάθειαν εἰς τὴν ὁποίαν δυστυχῶς εἶχον ἀνατραφῆ, κατώρθωσα νὰ καλλιεργήσω τὰς ἐμπορικὰς μου γνώσεις, ὥστε νὰ γίνω γραφεὺς τοῦ μεγαλύτερου οἴκου τοῦ ἐμπορικοῦ τούτου κέντρου. Τόσον δὲ περισσότερον δυνάμεθα νὰ εἴμεθα εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν τύχην, ὅσον αὕτη εἶναι καρπὸς τῶν ἰδίων μας ἰδρώτων καὶ τῶν σπουδῶν, τὰς ὁποίας μόνον μας συνετελέσαμεν.

Δύναμαι νὰ ἐλπίσω ὅτι θὰ λάβω ἀπάντησίν σου διὰ νὰ μὲ πείσῃ ὅτι εἶμαι ἀκόμη ὁ ἀγαπητός σου ἀδελφός;

Ἐδῶ εὕρισκονται δύο λογοτέχνη: ὁ ἱππότης Μουστοζύδης καὶ κάποιος Σκορδίλλης· ἀμφότεροι σὲ γνωρίζουν ἐκ φήμης ἀπὸ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἔμεινες ἀκόμη μὲ τὸν Φώσκολον. Μοῦ ζητοῦν διαρκῶς εἰδήσεις σου, καὶ ἔδειξαν μεγάλην χαρὰν ὅταν τοὺς ἔδωσα νὰ διαβάσουν τὸ ἄρθρον τῶν «Τάϊμς» σχετικῶς μὲ τὴν ἀκαδημαϊκὴν σου διάλεξιν εἰς τὸ Argyle Rooms.

Ἄν δύναμαι νὰ σοῦ φανῶ χρήσιμος δι' ὅτιδήποτε, μὴ ἔχῃς δισταγμούς. Σὲ παρακαλῶ καὶ πάλιν νὰ μοῦ γράψῃς, καὶ νὰ πιστεύσῃς ὅτι εἶμαι πάντοτε

Ὁ ἀφωσιωμένος ἀδελφός σου
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Βλέπουμε καθαρά, πόσο μεγάλη κι ἄδολη ἦταν ἡ ἀγάπη τοῦ Νικολάου πρὸς τὸν Ἄνδρέα καὶ πῶς μεγάλη ἡ ἀδιαφορία ἢ τοῦλάχιστον ἡ ἀμέλεια τοῦ δευτέρου

(1) Τὸ ἰταλικὸ πρωτότυπο τοῦ γράμματος ἐδημοσίευσε ὁ γνωστὸς φωσκολιστὴς Camillo Antona-Traversi εἰς τὸ ἄρθρον του «Notizie e documenti sopra Andrea Calbo», εἰς τὴν «Rassegna critica della letteratura italiana» Arpino, 1916. Μετάφρασιν μὲ σχόλια ἐδημοσίευσεν ἐγὼ ὑπὸ τὸν τίλον «Γράμμα τοῦ Νικολάου Κάλβου στὸν ἀδελφὸ του Ἄνδρέα», στὴν «Ἑλληνικὴν Ἐπιθεώρησιν», Ἰανουάριος 1937.

πρὸς τὸν πρῶτο. Ὀφείλεται ἄραγε αὐτὸ σὲ κακία ἢ πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἀμέλεια; Πιὸ πιθανὸ φαίνεται τὸ τελευταῖο. Τίποτα δὲ θὰ δικαιολογοῦσε νὰ παραδεχθοῦμε ἐχθρικά αἰσθήματα ἢ ἐχθρική διάθεσι ἐκ μέρους τοῦ μεγάλου μας ποιητοῦ γιὰ τὸν ἀδελφὸ του.

Ἄλλ' οὔτε κανένα ἐνδιαφέρον δείχνει ὁ Ἄνδρέας καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους συγγενεῖς: γιὰ κανένα ἀπὸ αὐτοὺς δὲν φροντίζει ἢ νοιάζεται πολὺ. Δὲν κοιτάζει ποτὲ τοὺς συγγενεῖς του γυρίζοντας στὴν Κέρκυρα. «Χαρακτηριστικὸ εἶναι — καθὼς παρατηρεῖ καὶ ὁ Ζερβός — ὅτι εἰς τὸ Μαντούκι, τὸ πατρικὸ του προάστιον, σπανιώτατα ἐπῆγε κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολυχρόνου διαμονῆς του εἰς Κέρκυραν καὶ οὐδένα οἰκεῖο εἰς τὸ μεταξὺ τοῦτο ἀπέκτησε» (1).

Συνοψίζοντας τίς σχέσεις τοῦ Ἄνδρέα Κάλβου μὲ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς του, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ μεγαλύτερη ἀδιαφορία διακρίνει πάντοτε τὸν ποιητὴ τῶν Ὁδῶν, κι ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν ὠδή του «Εἰς Θάνατον», μὲ τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ ἐξιλεωθῇ μπρὸς στὴ μητέρα του, τίποτα, ἐντελῶς τίποτα, δὲν τὸν κάνει νὰ θυμηθῇ τοὺς δικούς του.

* * *

Ὁ Κάλβος κι οἱ γυναῖκες. — Ἡ γυναῖκα δὲν ἐπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὴ ζωὴ τοῦ Κάλβου. Ἐλειψαν οἱ μεγάλες ἀγάπες, οἱ συναρπαστικοὶ ἔρωτες. Σ' αὐτὸ ὁ Κάλβος μοιάζει ἐπίσης ἀρκετὰ μὲ τὸ Σολωμό. Ἄλλ' ἐνῶ στὸν τελευταῖο ἡ γυναῖκα παίζει σπουδαῖο ρόλο, τοῦλάχιστο στὸ ἔργο του, ἀντίθετα λείπει σχεδὸν καθολοκληρίαν ἀπ' τὸ ἔργο τοῦ Κάλβου. Μονάχα ἡ μητέρα του τὸν συγκίνησε βαθεῖα καὶ μονάχα σ' αὐτὴν ἀφιέρωσε μιὰ ὀλόκληρη ὠδή. Δύο-τρεῖς φορές πού στὰ ποιήματά του κάνει λόγο γιὰ τὴ γυναῖκα, μιλάει μᾶλλον ἀπὸ πατριωτικῆς ἀπόψεως. Ἄνωφελα ὅμως θ' ἀναζητήσουμε σ' ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Ζακυνθινοῦ ποιητοῦ τὴ γυναῖκα σὰν ἐμπνεύστρια ἔρωτος ἢ ἄλλου αἰσθήματος.

Καὶ ὅμως στὴ ζωὴ του δὲν ἔλειψαν στὸν Κάλβο οἱ ἐρωτικὲς περιπέτειες κι οἱ αἰσθηματικὲς ἐπιτυχίες, ἰδίως σὰν βρέθηκε στὸ Λονδίνο. Δὲν ξέρομε ἂν ἀγάπησε στὸ Λιβόρνο, μιὰ ἐρωτικὴ περιπέτεια ὅμως εἶχε στὴ Φλωρεντία, καὶ μάλιστα ἀρκετὰ σοβαρῆ, ὅχι τόσο — φαίνεται — γιὰ τὸν ἴδιο, ὅσο γιὰ τὴ δυστυχισμένη κόρη πού τὸν ἀγάπησε. Πληροφορίες γι' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο ἔχουμε ἀπὸ ἓνα γράμμα ἐνὸς φίλου του Ἰταλοῦ, τοῦ Πεκκιόλι, πού, καθὼς φαίνεται, γνῶριζε τὰ μυστικὰ τῆς καρδιάς τοῦ Κάλβου. Ἀπ' αὐτὸ τὸ γράμμα μαθαίνουμε ὅτι ὁ ποιητὴς μας στὴ Φλωρεντία εἶχε ἐρωτευθῆ μιὰ νεαρὰ κόρη, ὀνόματι Ἰουδήθ (2), στὴν ὁποίαν εἶχε δώσει καὶ ὑποσχέσεις γιὰ γάμο. Εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα μέχρι ποίου σημείου εἶχαν φθάσει οἱ σχέσεις

(1) Ἀνδρέου Κάλβου: «Ἡ Λύρα» ἐν Ἀθήναις, ἔκδοσις Φέξη, εἰσαγωγή Ι. Ζερβοῦ: «Ἄνδρέας Κάλβος», σελ. 6.

(2) Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴν Ἰουδήθ Μαροκέζι (Giuditta Marroccesi), πού συναντᾶμε στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κάλβου καὶ τῆς Ματζιόττη.

τους. Ὁ τόνος ὅμως τοῦ γράμματος τοῦ Πεκκιόλι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἦσαν πολὺ προχωρημένες.

Ὅταν ἀργότερα ὁ Κάλβος ἐκλήθηκε ἀπ' τὸ Φώσκολο κι ἄφησε τὴ Φλωρεντία, λησιμόνησε τὴν ἀγαπημένη του. Τὴν ἐγκατέλειψε γιὰ πάντα χωρὶς νὰ τῆς γράψῃ οὔτε κἂν δυὸ λόγια (1). Τὴν ἄφησε πονεμένη, σὲ μιὰ τραγικὴ κατάστασι, γιὰτὶ οἱ δικοὶ τῆς σκληρὰ τὴν κατέκριναν γι' αὐτὴ τὴν ἀγάπη τῆς πρὸς τὸν ἄγνωστον νέον, πού σὰν κομῆτης πέρασε ἀπ' τὴν πόλι τους. Ἡ καυμένη ἢ Ἰουδήθ ἀπελπισμένη εἶχε πέσει σὲ μιὰ οἰκτρὴ ἀπόγνωσι καὶ «τὰ μάτια τῆς ἄλλο δὲν γνῶρίζουν παρὰ διαρκῶς δάκρυα». Καὶ σὰν ἀνώφελα περίμενε γιὰ κάμποσο καιρὸ μιὰ εἶδησι ἢ ἓνα γράμμα, ἄνοιξε τὴ καρδιά τῆς στὸν Πεκκιόλι, στὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος ὁ Κάλβος φεύγοντας τὴν εἶχε συστήσει. Στὸ γράμμα του, σένα τόνο ἀρκετὰ αὐστηρό, ἐκεῖνος προσπαθεῖ νὰ συγκινήσῃ τὸ φίλο του γιὰ τὴν τόσο ἄκαρδη κι ἀχαρακτήριστη διαγωγή του. Τοῦ μιλάει γιὰ ὑποχρεώσεις, γιὰ τὴν τραγικὴ θέσι τῆς ἀγαπημένης του, γιὰ τοὺς πόνους τῆς ἀγάπης.

Νὰ τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς σὲ μετάφρασι (2):

Φλωρεντία, 16 Ἰανουαρίου 1817.

Ποτὲ ἀπὸ σένα, Κάλβε, δὲν θὰ περίμενα μιὰ τέτοια πράξι! Πῶς μπόρεσες νὰ λησιμονήσῃς τὸ φίλο σου; Τοῦ ἄξιζε ἴσως; Ποῖδ εἶναι ἄραγε τὸ σφάλμα μου; Ὑπομονή: θὰ μεταχειριστῶ τὴν ἔκφρασι ἐκείνου, πού δὲν ξέρω τώρα πιά ἂν πρέπη νὰ ἀγαπῶ ἢ νὰ μισῶ «οἱ ἄνδρες εἶναι ὅλοι ἴδιοι».

Ἄλλ' ἀπὸ σένα ποτὲ δὲν θὰ τὸ ἐπίστευα, ἀπατήθηκα: γιὰ μένα, ἔστω ὑπομονή. Ἄλλὰ γιὰ τὴν Ἰουδήθ; ὦ τὴ δυστυχισμένη! θὰ τὴν ἐγκαταλείψῃς; Λησιμόνησες ὅλες τίς ὑποσχέσεις πού τῆς ἔκανες; Δὲ βλέπεις σὲ ποιά κατάστασι εὐρίσκεται ἐξ αἰτίας σου; Ἐρμαιον τῆς σταθερῆς ἀγάπης τῆς καὶ τοῦ φόβου τῆς δικῆς σου ἀπιστίας. Πονεμένη ἀπ' τίς ἐπιπλήξεις τῶν δικῶν τῆς, ἔχασε τὴν ἡσυχίαν τῆς καὶ τὰ μάτια τῆς ἄλλο δὲν γνῶρίζουν παρὰ διαρκῶς δάκρυα... Σὺ, ὅταν ἔφυγες, ἐπρόφερες τ' ὄνομά μου, ἀποκαλώντας με μονάκριβο φίλο σου καὶ συστήνοντάς με σ' ἐκείνην.

Γι' αὐτὸ ἐμένα μόνο κι αὐτὴ ἐδιάλεξε γιὰ νὰ σοῦ ἀναγγείλω τὸν πόνο τῆς. Κι ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἐγὼ ἤμουνα ὁ φίλος σου, σὲ παρακαλῶ, σὲ ἐξορκίζω εἰς τὸ ἄγιον ἐκεῖνο ὄνομα τοῦ ὁποίου ἡ μόνη σκέψι μὲ κάνει νὰ τρέμω ἀπὸ ἱερὸν φόβον, ναί, μὴ μοῦ ἀρνηθῆς ἐκεῖνο πού σοῦ ζητῶ: ὅποιαδήποτε εἶναι ἡ αἰτία, ἀληθινὴ ἢ πλαστὴ, πού σὲ κάνει νὰ λησιμονήσῃς τὴν δυστυχισμένην ἐκείνην κόρην, ἐμπιστέψου τὴν σὲ μένα ἐλεύθερα. Ἄν σοῦ λείπη τὸ θάρρος νὰ πῆς στὴν ἴδια τὴν σκληρὴν ἀλήθεια, δῶσε σὲ

(1) Γι' αὐτὴ τὴν ἀδιαφορία τοῦ κάνει παρατήρησι καὶ ἡ Ματζιόττη λέγοντάς του νὰ γράψῃ στὴν ἀγαπημένη μου πού ζητᾶει τακτικὰ εἰδήσεις του (βλ. γράμμα τῆς Ματζιόττη στὸ Φώσκολο τῆς 21 Φεβρουαρίου 1817).

(2) Τὸ ἰταλικὸ πρωτότυπο εἰς ἰταλικὴν γλῶσσαν ἐδημοσίευσε ὁ Camillo Antona-Traversi στὸ ἄρθρο του «Notizie e documenti sopra Andrea Calbo», πού ἀναφέραμε ἤδη πᾶρα πάνω.

μένα την έντολή νά τῆς φανερώσω τὸ μεγάλο δυστύχημα, παρὰ νά τὴν ἀφήσης σὲ μιὰ τόσο σκληρὴ ἀβεβαιότητα, πολὺ χειρότερη ἀπ' τὸν ἴδιο τὸ θάνατο. Ἐγὼ ποὺ πολλές φορές δοκίμασα μέχρι βάρους καρδιάς τὶς ἐρωτικὲς πίκρες, γνωρίζω ἀπὸ πείρα ποιὰ εἶναι ἡ κατάστασι μιᾶς δυστυχησμένης καρδιάς ποὺ ἀγαπᾷ. Σὺ ἐπίσης ἔδειχνες ὅτι εἶχες εὐαίσθητη καρδιά, ἀλλὰ ἦ μὲ ἀπατοῦσες τότε ἢ τώρα ἔχεις ἀλλάξει».

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Κάλβος, κατὰ τὸ σύστημά του, δὲν ἔδωσε καμμιά ἀπάντησι σ' αὐτὸ τὸ γράμμα. Δὲν γνωρίζουμε τί ἀπόγινε ἢ καυμένη ἢ Ἰουδήθ, πάντως ἡ κατάστασί της κι οἱ πόνοι της δὲν συγκίνησαν πολὺ τὸν ἀγαπημένο της.

Γιὰ ἄλλες ἐρωτικὲς περιπέτειες στὴ Φλωρεντία καὶ στὴν Ἑλβετία δὲν ξέρουμε τίποτα. Στὴν Ἀγγλία ὅμως ὁ Κάλβος εἶχε πολλές ἐπιτυχίες, κυρίως μὲ μερικὲς μαθήτριές του, ποὺ τοῦ ἔστελναν καὶ ἀρκετὰ φλογερὰ γράμματα ἀγάπης καὶ στὰ ὁποῖα ἐκεῖνος ἀπαντοῦσε μὲ ἀνάλογη διαχυτικότητα (1). Πῶς κατέληγαν ὅμως αὐτὲς οἱ περιπέτειές του καὶ ποιὰ ἦταν ἡ συμπεριφορά του μὲ τὶς θαυμάστριές του δὲν ξέρουμε (2).

Στὸ Λονδίνο ἴσως νά ἀγάπησε καὶ πραγματικά, γιατί παντρεύτηκε μιὰ Ἀγγλίδα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπέκτησε κι ἓνα κοριτσάκι (3).

Γρήγορα ὅμως πέθαναν κι οἱ δύο (4). Ἄγνοοῦμε ποιὰ ὑπῆρξε ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ τοῦ Κάλβου, καθὼς κι ἂν λυπήθηκε πολὺ γιὰ τοὺς δύο θανάτους. Ἀκόμη στὴν Ἀγγλία παντρεύτηκε γιὰ δευτέρη φορὰ ὅταν γύρισε ἀπ' τὸ ταξίδι του στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὴ διευθύντρια ἑνὸς ἰδιωτικοῦ σχολείου ὅπου ἐδίδασκε καὶ ὁ ἴδιος, ἀλλ' ὁ γάμος αὐτός, καθὼς παρατηρεῖ καὶ ὁ Σιγούρος, ἔχει μᾶλλον ἐπαγγελματικὸν χαρακτήρα, κι ἴσως ὁ Κάλβος τὸν ἔκανε ἐκ συμφέροντος (5).

(1) Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ γράμματα ἔχει δημοσιεῦσει ὁ Camillo Antona-Traversi στὸ ἴδιο ἄρθρο ποὺ ἀναφέραμε στὴ προηγούμενη σημείωσι.

(2) Βλ. σχετικῶς καὶ Mariette Minotou: «Calvos comme amoureux et comme ami» στὴν ἐφημερίδα «Messager d'Athènes» 16 Μαρτίου 1934, Μαριέττας Μινώτου: «Ὁ Κάλβος ὡς φίλος», περιοδικὸ «Ἐβδομάς», Μάρτιος 1934 καὶ Μαριέττας Μινώτου: «Ὁ Κάλβος ἐρωτευμένος: Δύο ἀνέκδοτες ἐρωτικὲς ἐπιστολές του», εἰς «Ἴονιον Ἀνθολογίαν», τόμος Η, 1934. Στὸ τελευταῖο αὐτὸ ἄρθρο ἡ Μινώτου γράφει μεταξὺ τῶν ἄλλων: «Ἄν ὁ Κάλβος δὲν ἦταν ὠραῖος, ἂν καὶ φημιζόνταν γιὰ τὶς ἰδιοτροπίες, τὴ μισανθρωπία καὶ τὴ γκρίνια του, ἀπέναντι τῶν γυναικῶν ἦταν ὅλο γλύκα. Αὐτὴ τὴν τακτικὴν του ὅμως δὲν τὴν ἀκολουθοῦσε παρὰ ὅσο χρειάζοταν νά τις φέροι στὰ νερά του. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν κατάκτησι τὶς παρατοῦσε καὶ δὲν τὸν ξανάβλεπαν πιά! Καὶ αὐτὲς ποὺ γοητεύονταν ἀπὸ τὴ πρώτη ἐντύπωσι, ἀπὸ τοὺς καλοὺς του τρόπους, ἔπειτα δὲν ἤθελαν ν' ἀκούσουν οὔτε τ' ὄνομά του...». Καὶ πάρα κάτω: «Στὸν κύκλο αὐτὸν τῶν μαθητριῶν — ὅλο κυρίες καὶ δεσποινίδες — ἀναπτύχθηκαν ὄχι λίγα εἰδύλλια, ἀνάμεσά σ' αὐτὲς καὶ τοῦ αἰσθηματικοῦ ποιητῆ. Πολλὲς μάλιστα ἐπιστολές ποὺ βρέθηκαν μέσα στὰ συρτάρια του εἶναι γεμάτες πικρὰ λόγια καὶ παράπονα γιὰ τὴν ἀπιστία του».

(3) Ξέρουμε πῶς μετὰ τὸν γάμο του κατοικοῦσε μὲ τὴν οἰκογένειά του χωριστὰ ἀπὸ τὸ Φώσκολο, ἄλλες πληροφορίας ὅμως γιὰ τὸν οἰκογενειακὸ του βίον δὲν ἔχουμε.

(4) Ἡ γυναῖκα του πέθανε στὰ 1821. Γιὰ τὴ κόρη του ἀγνοοῦμε ἀκριβῶς τὸ χρόνον τοῦ θανάτου.

(5) Κάλβου: «Ἄπαντα», Ἀθήναι, Ἐκδόσεις Στοχαστῆ, 1927. Βλ. πρόλογον Μαρίνου Σιγούρου, σελ. 6.

Συνοψίζοντας μπορούμε νά ποῦμε ὅτι ἡ γυναῖκα δὲν ἐσυκίνησε ποτὲ βαθεῖα τὸν Κάλβο. Ἀπὸ τὶς γυναῖκες ποὺ γνώρισε δυὸ ἐπαντρεύτηκε, ἀλλὰ δὲν ξέρουμε ἂν τὶς ἀγάπησε οὔτε καὶ πῶς πήγαινε μαζὺ τους: πολὺ ἄσχημα ἴσως ἂν κρίνουμε ἀπ' τὸ χαρακτήρα του. Μὲ μερικὲς ἄλλες εἶχε αἰσθηματικὲς σχέσεις, χωρὶς νά τὸν συγκινήσουν ἐξαιρετικά, κι ἴσως σ' αὐτὲς νά μὴν ἦταν ὀλωσδιόλου ξένο καὶ τὸ συμφέρον. Ἐκεῖνην τέλος, ποὺ τὸν ἀγάπησε εἰλικρινά κι ἄδολα στὴ Φλωρεντία, τὴν ἐγκατέλειψε ἄσπλαχνα χωρὶς δυὸ λόγια παρηγορίας, κι οὔτε μπορεῖ νά τὸν δικαιολογήσῃ ἢ συναισθησις τῆς τραγικῆς οἰκονομικῆς του καταστάσεως.

Γιὰ νά τελειώσουμε τὶς σχέσεις τοῦ Κάλβου μὲ τὶς γυναῖκες, πρέπει νά ἀναφέρουμε τὴν Ματζιόττη, τὴν γνωστὴ φίλη τοῦ Φώσκολου, ποὺ τόσο πιστὴ τοῦ ἔμεινε σ' ὅλη της τὴ ζωὴ. Οἱ σχέσεις της μὲ τὸ Κάλβο ἦσαν μᾶλλον ἔμμεσες, ἐξ αἰτίας τοῦ Φώσκολου, ποὺ σύστησε τὸ συμπατριώτην του στὴ φίλην του. Ἡ Ματζιόττη ἐξετίμησε τὶς πολλὲς ἀρετὲς τοῦ Κάλβου, καὶ τὸν ἀγάπησε πολὺ, γιατί ἐβλεπε στὸ πρόσωπό του ἓνα πολῦτιμο φίλο καὶ βοηθὸ τοῦ Φώσκολου. «Ὅταν κι ὅπως μποροῦσε τὸν ἐβοηθοῦσε: αὐτὴ ἐσύστησε στὸν ποιητὴ τῶν Χαρίτων νά τὸν πάρῃ μαζὺ του καὶ ἔπειτα, πολλὲς φορές, τοῦ ἔστελνε καὶ κρυφὰ ἀπ' τὸ Φώσκολο — γιὰ νά μὴ πληγῶσῃ τὴν φιλαυτία τοῦ τελευταίου, — οἰκονομικὰ βοηθήματα καὶ γιὰ τοὺς δύο. Τὰ γράμματά της τόσο πρὸς τὸ Φώσκολο ὅσο καὶ πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ μας εἶναι γεμάτα ἐπαίνους καὶ καλὰ λόγια γιὰ τὸν Κάλβο (1). Ἀργότερα ὅμως, ὅταν ἔμαθε τὴ συμπεριφορά του καὶ τὴν ἐγκατάλειψι τοῦ Φώσκολου, ἔχασε κάθε ἐκτίμησι κι ὅταν τὸν ξανάσυνάντησε στὴ Φλωρεντία — τὸ χειμῶνα τοῦ 1821 — καθὼς ἡ ἴδια γράφει, τοῦ φέρθηκε πολὺ ψυχρά.

Σχετικῶς μάλιστα μὲ τὶς σχέσεις τοῦ Κάλβου καὶ τῆς Ματζιόττη, ἡ τελευταία, σ' ἓνα γράμμα της πρὸς τὸ Φώσκολο, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Κάλβος καταχράστηκε μερικὰ χρήματα, ποὺ τῆς εἶχε ζητήσει γιὰ νά βοηθήσῃ δῆθεν τὸ Φώσκολο. Ἀλλὰ γι' αὐτὴ τὴν κατάχρησι καθὼς καὶ γιὰ μιὰ ἄλλη ποὺ ἔκανε ἴσως εἰς βάρος τῆς ἰδίας θὰ μιλήσουμε ἄλλοτε (2). Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι καὶ πρὸς τὴν Ματζιόττη ἡ συμπεριφορά τοῦ Κάλβου δὲν ἦταν καλὴ. Ἐνῶ ἐκεῖνη τὸν ἐβοηθήσε πάντοτε τόσο πολὺ καὶ τόσο καλὰ λόγια εἶπε γι' αὐτόν, ὁ Κάλβος πολλὲς φορές ἀργοῦσε νά τῆς στέλνῃ εἰδήσεις γιὰ τὸ Φώσκολο — ποὺ μὲ τόση λαχτάρα ἐκεῖνη ἐπερίμενε (3) — καὶ ὅταν μπόρεσε τῆς καταχράστηκε — καθὼς φαίνεται — δυὸ φορές χρήματα. (Ἐπεταὶ συνέχεια)

(1) Τὴ σχετικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Φώσκολου καὶ τῆς Ματζιόττη γιὰ τὸ Κάλβο θὰ δημοσιεύσω προσεχῶς.

(2) Μαρτυρία ἔχουμε σὲ δύο γράμματα τῆς Ματζιόττη πρὸς τὸ Φώσκολο, ἀπ' ὅπου φαίνεται ὅτι ὁ Κάλβος ἐπωφελοῦμενος τῆς προθυμίας τῆς Ματζιόττη νά βοηθήσῃ τὸ Φώσκολο τῆς πήρε χρήματα γιὰ δόση δῆθεν στὸ φίλο του ἐνῶ τὰ κράτησε ὁ ἴδιος.

(3) Σὲ πολλὰ γράμματά της ἡ Ματζιόττη παρακαλεῖ τὸν Κάλβο νά τῆς στέλνῃ εἰδήσεις τοῦ Φώσκολου. Βλ. τὰ γράμματα τῆς 20 Ἰουλίου 1816, 4 Ὀκτωβρίου 1816, 21 Δεκεμβρίου 1816, 21 Φεβρουαρίου 1817.

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ

Ραδιοφωνική διάλεξις τοῦ τέως Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Προέδρου τῆς
Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

Εἰς τὸν ἐρευνῶντα τοῦ παρελθόντος τὰς σελίδας καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων τὴν ἱστορίαν ἐξετάζοντα, ἄπειρος παρίσταται τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων ἢ ποικιλία. Παρὰ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Σοφοκλέα καὶ τὸν Γκαῖτε, παρὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ τὸν Κάντιον καὶ τοὺς ἄλλους δαιμονίους ἄνδρας, ὅσοι εἰς τὰ ὕψη τῆς γνώσεως ἀνερχόμενοι καὶ τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιστήμης εὐρύνοντες πολλαχῶς προάγουσι τὸν βίον, ἔρπει τῶν συνηθεστέρων ἀνθρώπων ὁ ὄμιλος, παρὰ δὲ τοὺς Ἀλεξάνδρους καὶ τοὺς Καίσαρας καὶ τοὺς Ναπολέοντας καὶ τοὺς λοιποὺς ἥρωας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς δράσεως, οἵτινες τάσσονται εἰς τὸ Πάνθεον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, κινουῦνται κατὰ τὰ νεύματα καὶ τὰ παραδείγματα ἐκείνων αἱ παντοῖαι ἀσθένειαι τοῦ χαρακτῆρος.

Ἐζητήθησαν δ' ἐκ παλαιοῦ χρόνου αἱ αἰτίαι, δι' ἃς ἄλλοι τῶν ἀνθρώπων εὐφυεῖς γίνονται καὶ μεγαλοφυεῖς καὶ εὐαίσθητοι καὶ μεγαλόψυχοι καὶ μεγαλοπράγμονες, ἄλλοι δὲ τούναντίον ἀμβλεῖς καὶ ἡλίθιοι καὶ ἀνάγνητοι μᾶλλον ἢ ἤττον καὶ ἀσθενεῖς τὸν χαρακτῆρα. Καὶ τινες μὲν ἐνόμισαν ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι τὰς αὐτὰς ἔχουσιν ἐκ φύσεως ψυχικὰς δυνάμεις, τῆς τοιαύτης δὲ ἢ τοιαύτης διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς διαμορφώσεως αὐτῶν αἰτία γίνεται ἢ περιβάλλουσα φύσις καὶ ἢ ἐπίδρασις ἢ κοινωνική, ἄλλοι δ' ἐδίδαξαν ὅλως τάναντία, ὅτι δῆλα δὴ ἢ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν ἀνθρώπων διαφορὰ ἐκ μόνων προέρχεται τῶν στοιχείων, ὅσα παρὰ τῶν γονέων κληρονομοῦσιν. Ἄλλ' ἢ ἀκριβεστέρα ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος ἐκάστου ἀτόμου ἀμφοτέρω μᾶλλον ἢ ἤττον οἱ εἰρημένοι παράγοντες συντελοῦσιν, ἢ προδιάθεσις, ἢ τις εἶναι τῆς κληρονομικότητος προῖόν, καὶ τὸ περιβάλλον.

Ὅτι δὲ ψυχικαὶ τῶν γονέων ιδιότητες κληροδοτοῦνται εἰς τὰ τέκνα ἐπὶ τε τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζῴων δεικνύουσι πρῶτα τὰ φαινόμενα. Παρατήρησαν ἤδη ἢ Ἀνατολὴ καὶ ἢ Ἑλλάς καὶ ἢ Ρώμη. Εἰς τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ Μανουῦ λέγεται ὅτι τὰ τέκνα γίνονται ὅμοια πρὸς τοὺς γεννήσαντας καὶ ὅτι ὁ κακὸς ἔχει τὴν πονηρὰν φύσιν εἴτε παρὰ τοῦ πατρὸς λαμβάνων εἴτε παρὰ τῆς μητρὸς εἴτε παρ' ἀμφοτέρων. Καὶ παρ' Ὀμήρῳ δὲ συνήθης εἶναι ἢ γνώμη ὅτι οἱ ἀγαθοὶ γονεῖς ἀγαθὰ τέκνα γεννώσι. Καὶ τῶν ἔπειτα δ' Ἑλλήνων οἱ σοφοί, οἵτινες εἰς ὑπέρτερα ἀποβλέποντες ἰδεώδη καὶ περὶ εὐγονίας ὠμίλησαν πρῶτοι, ἐξήτασαν τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος τὴν δύναμιν. Ἐν τῇ Πολιτείᾳ ὁ Πλάτων ἀποφαίνεται ὅτι οἱ ἀριστοὶ ἄνδρες ἀνάγκη μετὰ τῶν ἀρίστων γυναικῶν νὰ συζῶσι καὶ τούτων μόνον τὰ τέκνα νὰ τρέφονται, ἐὰν μέλλῃ ἐξ ἀρίστων νὰ ἀποτελῆται ἢ πολιτεία. Παραπλήσια δὲ εἶπον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι. Ὁ Πλούταρχος ὁρμώμενος ἐκ τῆς γνώμης ὅτι ἐκ γονέων ἀφρόνων καὶ νοσηδῶν ὅμοια

τέκνα γεννῶνται καὶ ἐκ πονηρῶν πονηρὰ καὶ χρηστὰ ἐκ χρηστῶν, ἐπαινεῖ τὰς περὶ πολιτείας τῶν Σπαρτιατῶν διατάξεις τοῦ Λυκούργου. Καὶ ὁ Ρωμαῖος συγγραφεὺς Σουητώνιος περὶ τοῦ Νέρωνος εἶπεν ὅτι ἔφερεν ἐν ἑαυτῷ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς τὰς κακίας.

Ἄλλὰ πολλῷ μᾶλλον διελεύκαναν τὸ ζήτημα τῆς ψυχικῆς κληρονομικότητος αἱ πολλαπλαῖ τῶν νεωτέρων χρόνων ζητήσεις. Διὰ πλείστων παρατηρήσεων ἐπιστώθη ὅτι εἰς τὰ ἔκγονα ἀνακύπτουσιν ἢ δξύτης τῶν αἰσθήσεων καὶ αἱ διάφοροι ἀσθένειαι αὐτῶν, ἢ περὶ τὴν μουσικὴν εὐαίσθησιν καὶ ἀναισθησίαν ἐν πάσαις ταῖς ἀποχρώσεσιν αὐτῶν, ὡσαύτως δὲ ἢ μνήμη καὶ ἢ φαντασία καὶ ἢ κρίσις καὶ ὁ χαρακτήρ.

Ὁ Μπουφὸν καὶ ἄλλοι οὐχὶ ὀλίγοι παρετήρησαν ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν κυνῶν, τῶν ἵππων καὶ τῶν ἄλλων ζῴων μεταδίδεται εἰς τὰ ἔκγονα αὐτῶν. Ὁ δὲ Γκαλτὸν καὶ ὁ Ριμπὸ καὶ ὁ Λομπρόζο καὶ ἄλλοι παρατίθενται πλεῖστα παραδείγματα ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, οἵτινες εἶχον ἀπογόνους μᾶλλον ἢ ἤττον κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἰκανότητας ὁμοίους, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τοὺς μουσικοὺς Ἀλλέγκρι, Μπάχ, Μπετόβεν, Μέντελσον, Μότσαρτ, τοὺς ζωγράφους Μπελλίνι, Μουρίλλο, Ραφαῆλον, Τιτσιάνον, Βὰν Ντύκ, τοὺς ποιητὰς Αἰσχύλον, Σοφοκλέα, Ἀριστοφάνην, Τάσσον, Ρακίαν, τοὺς σοφοὺς Σενέκαν, Στεφάνους, Γρότιον, Ἀμπέρ, Μπερνούιγί, Δαρβίνον, Χαῖρσελ, Λιννέ. Παρατήρησε δὲ καὶ ὁ Βολταῖρος, ὅτι ὁ χαρακτήρ κληροδοτεῖται ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα. Ἐν τῷ Φιλοσοφικῷ λεξικῷ του παρατηρεῖ ὁ Βολταῖρος ὅτι οἱ Ἄππιοι ἐν Ρώμῃ ἐγένοντο ὑπερήφανοι, οἱ Κάτωνες αὐστηροί, οἱ Γυτζαὶ ἐν Γαλλίᾳ τραχεῖς καὶ ἀλαζόνες.

Καὶ ὁ Γερμανὸς Βιντερμάϋστερ εὐρίσκει ἐν τινι μελέτῃ περὶ τῶν τεσσάρων Καίσαρων Τιβερίου, Καλιγούλα, Κλαυδίου καὶ Νέρωνος ὅμοιαν ψυχικὴν κληρονομικότητα. Καὶ ὁ Ἰρελάντ ἀποδεικνύει τὴν ψυχικὴν κληρονομικότητα ἐν τῇ βασιλικῇ οἰκογενείᾳ τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ Ἰωάννου τοῦ Β' τῆς Καστίλιας μέχρι τοῦ Καρόλου Β' (1440—1700), καὶ ὁ Σαιν Σιμὸν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν Κοντὲ ἐν Γαλλίᾳ. Ἐν πολλαῖς οἰκογενείαις τῆς Ἀγγλίας, οἷον τῶν Πίττ, Φόξ, Γκρινβίλ, δεικνύει τὸ κληρονομικὸν ὁ Γκαλτὸν, ἐν παλαιότεραις δὲ, ὡς Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος, τῶν Πτολεμαίων, τοῦ Ἰεραρχιδόνου Βάρκα, τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου, τοῦ Μεγάλου Καρόλου, τῶν Μεδίκων, ἄλλοι σοφοὶ πολλοί. Εἰς ὅμοια πορίσματα κατέληξαν ὁ Βίοςμα, ὁ Πέτερς καὶ ἄλλοι.

Καταφανὴς δὲ εἶναι καὶ τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ψυχικοῦ βίου ἢ μετάδοσις ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα. Παραδείγματα παρέχει ὁ καθ' ἡμέραν βίος, ὡσαύτως δὲ ἢ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ὁ Βολταῖρος ὠμίλησεν ἤδη περὶ τάσεως πρὸς αὐτοχειρίαν κληρονομηθείσης. Ὁ Γκαλτὸν παρετήρησεν ὅτι ἐν τινι οἰκογενείᾳ παιδίον, τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ πάππος καὶ ὁ πατὴρ εἶχον ἀποθάνει ἐκ καταχρήσεως οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν, ἠσθάνετο ἐν ἡλικίᾳ πέντε ἐτῶν σφοδρὰν κλίσιν πρὸς τὸ πίνειν. Ἄλλοι ἀναγράφουσιν οἰκογενείας ὅλας, αἵτινες κατεστράφησαν ἐκ κληρονομηθείσης διψομανίας. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ ὁ Ζολᾶς περιέγραψε τὴν ἐκ κληρονομικῆς διψομανίας καταστροφὴν εἰς τὰ μυθιστορήματα αὐτοῦ καὶ ἀπὸ σκηνῆς ἐπέδειξαν τὰ ἐπακολουθήματα τῆς ψυχικῆς κληρονομίας καὶ ἄλλοι, καὶ ὁ Ἴψεν καὶ ὁ Μπριέ.

Αιτίαι καὶ νόμοι τῆς κληρονομικότητος. — Στηρίζεται δὲ ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης ἐπὶ τῆς κληρονομικότητος τῆς σωματικῆς. Αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι εἶναι συνηρημέναι πᾶσαι πρὸς τὸν ὄργανισμόν, πρῶτιστα δὲ πάντων πρὸς τὸ νευρικόν σύστημα, καὶ δὴ τὸν ἐγκεφάλον. Τὸ ποσὸν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τὸ ποιὸν καὶ τὸ βᾶρος καὶ τῆς φαιᾶς οὐσίας ἢ ἔκτασις καὶ ἡ σύνδεσις τῶν νευράδων πρὸς ἀλλήλας συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐκδήλωσιν καθόλου τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Συντείνει δὲ καὶ τὸ ἄρτιον ἢ ἀτελὲς τῶν αἰσθήσεων, αἵτινες πάλιν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῶν αἰσθητηρίων καὶ τῶν κέντρων τῶν αἰσθητικῶν.

Ἄλλὰ καὶ τοῦ λοιποῦ ὄργανισμοῦ ἡ ἰδιάζουσα κατασκευὴ καὶ λειτουργία, ἡ σωματικὴ ἔξις καὶ διάθεσις, ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ροπήν. Τὸ ὀξύνουν καὶ εὐαίσθητον καὶ δραστήριον, τὸ ἀδιάφορον καὶ ἀπαθὲς καὶ ἀψίχορον, τὸ εὐθαρσὲς καὶ τὸ γενναῖον καὶ τὸ εὐέλπι, τὸ δύσελπι καὶ τὸ ἀθαρσὲς καὶ τὸ ἀπαισιόδοξον καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ὀρμῶνται ἀπὸ τῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ ἰδιοσυστασίας ἐκάστου ἀνθρώπου, ἣτις ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπὸ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ἐκκρίσεων τῶν ἀδένων καὶ τῶν ἄλλων χυμῶν. Καὶ φαίνεται ἡ ροπὴ αὕτη τῆς σωματικῆς ἔξεως κατὰ τὰς παθολογικὰς μάλιστα καταστάσεις. Αἱ ψυχικαὶ παθήσεις ἐπακολουθοῦσι κυρίως εἰς τὰς ἀνωμαλίας τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῆς καρδίας καὶ τῶν νεφρῶν καὶ τῶν πεπτικῶν καὶ ἄλλων ὀργάνων. Παρατήρησαν ταῦτα καὶ ὁ Ἰπποκράτης ἤδη καὶ ὁ Ἄρεταῖος καὶ ὁ Γαληνὸς καὶ ἄλλοι παλαιοὶ ἰατροί, οἵτινες καὶ περὶ ἐπιληψίας ὁμίλησαν καὶ περὶ ὑποχονδρίας προερχομένης ἐκ τοῦ στομάχου.

Καὶ νεώτεροι δὲ ζητήσεις ἀπέδειξαν ὅτι πᾶσαι αἱ τοιαῦται παθήσεις τῶν διαφόρων ὀργάνων ἔχουσιν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τὴν ψυχὴν. Ἡ ἔλλειψις τροφῆς προξενεῖ εἰς τὸν ὑγιᾶ ἄνθρωπον ἐλαφρὰς ταραχάς, εἰς τοὺς δυσπεπτικούς ἢ πεῖνα ἐλαττώνει τὴν ὄρεξιν πρὸς πνευματικὴν ἐργασίαν, γίνεται δὲ καὶ παραισθήσεων αἰτία καὶ παραληρημάτων. Καὶ θλιψίς δὲ καὶ μελαγχολία καὶ εὐοργησία καὶ φόβος τοῦ θανάτου καὶ τάσις πρὸς αὐτοχειρίαν καὶ ἀβουλησία καὶ ἔμμονοι ἰδέαι καὶ μανία ἔχουσι τὴν ἀφετηρίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς δυσπεψίας. Οἱ καρδιακοὶ πάλιν ἔχουσι δύστροπον χαρακτῆρα καὶ εἶναι εἰς νευροπαθείας καὶ εἰς φρενικὰ νοσήματα ἐπιρροεῖς. Ὑποπίπτει δὲ καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἀντίληψιν ὅτι καὶ ἡ ὑπεραιμία καὶ ἡ ἀναιμία καὶ ἡ διαφθορὰ τοῦ αἵματος ἐξ οἰασδῆποτε προερχόμενα αἰτίας προξενοῦσιν ἀνωμαλίας ψυχικὰς, οἷον παραισθήσεις καὶ παροξυσμούς, προσέτι δὲ ὅτι τὰ οἰνοπνευματώδη ποτὰ ἐπιφέρουσιν εὐφροσύνην καὶ μέθην, ἢ δὲ κατάχρησις αὐτῶν καὶ μείζονας προξενεῖ ταραχὰς τῆς σωματικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς λειτουργίας.

Ἄλλ' ὁ ὄργανισμὸς τῶν ἐγγόνων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἄλλων ζῴων ὅπως καὶ τῶν φυτῶν, εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸν ὄργανισμόν τῶν γονέων, καὶ μάλιστα πολλάκις μέχρι τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν. Ἐκάστον ὅν γεννᾷ ὅμοιον πρὸς ἑαυτό· τὸ φυτὸν γίνεται ὅμοιον πρὸς τὸ φυτόν, ἐκ τοῦ ὁποῖου προέρχεται, τὸ ζῷον ὅμοιον πρὸς τὸ ζῷον, ἐξ οὗ γεννᾶται, τὸ παιδίον παρεμφερὲς πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτοῦ. Καταφανὴς εἶναι ἡ ὁμοιότης αὕτη εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς χαρακτῆρας, τὸ μέγεθος καὶ τὴν μορφήν

καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὀφθαλμούς καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὴν φωνὴν καὶ τὰ ἰδιόρρυθμα σημεῖα τοῦ σώματος καὶ ὅσα ἄλλα. Παρατηρήθησαν καὶ ταῦτα ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων: «γεννᾷ ὁ ἄνθρωπος ἄνθρωπον», εἶπεν ὁ Ἄριστοτέλης, «ὥστε διὰ τὸ ἐκεῖνον τοιόνδ' εἶναι ἢ γένεσις τοιάδε συμβαίνει». Μαρτυροῦσι δὲ καὶ τὰ περὶ ἐξευγενισμοῦ φυτῶν καὶ ζῴων διδάγματα καὶ αἱ περὶ γάμων γινῶμαι τῶν Ἑλλήνων, περὶ ὧν εἵπομεν πρότερον. Παρὰ Ρωμαίοις ὑπῆρχον καὶ γένη ὄλα, ὡς ὑπάρχουσι καὶ νῦν παρ' ἡμῖν καὶ παρ' ἄλλοις, ἀπὸ κληρονομικοῦ τινος γνωρίσματος ὀνομαζόμενα.

Καὶ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰ εἰρημένα ἢ κληρονομικότης, ἀλλ' ἐπεκτείνεται εἰς τὸν ὅλον ὄργανισμόν. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις δεικνύει ὅτι καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς καρδίας καὶ τοῦ στομάχου καὶ τῶν νεφρῶν καὶ τοῦ ἥπατος καὶ τῶν αἰμοφόρων ἀγγείων καὶ τῶν ὀστέων καὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος εἶναι ὅμοια ἐπὶ τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων. Εἷς τινὰς οἰκογενείας παρατηρεῖται καὶ τάσις πρὸς παχυσαρκίαν κληροδοτούμενη, καὶ πρόωρος τῆς κόμης λεύκανσις, ἔτι δὲ ραχίτις καὶ νεφρίτις καὶ ἥπατιτις καὶ ἄλλαι ἀνωμαλίας. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ πρόοδος τῶν ὀργανισμῶν καὶ ἡ γένεσις τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν, ὡσαύτως δὲ ὁ ἐκφυλισμὸς, ἕνεκα ἀσθενειῶν κληρονομούμενων.

Καὶ καταφαίνεται ἀριδῆλως ἐντεῦθεν ὅτι ἐπὶ τῆς σωματικῆς στηρίζεται ἡ ψυχικὴ κληρονομικότης. Ἡ ὑπερευαίσθησις τῆς ἀφῆς ἢ ἐπὶ πολλῶν γενεῶν παρατηρούμενη προέρχεται ἐξ ὑπερβολικῆς λεπτότητος τῶν ἄπτικῶν ὀργάνων, ἣτις μεταδίδεται καὶ ἐνισχύεται κατὰ μικρόν· ἡ ἀχρωματοψία ἐκ παθήσεως τῶν ὀπτικῶν ἰνῶν κληροδοτούμενης· ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως ἐξ ὑγιούς καὶ ἀλωβήτου νευρικοῦ συστήματος μεταγχιζομένου καὶ ἀναπτυσσομένου ἀπροσκόπτως. Καὶ ἡ περὶ τὴν μουσικὴν δ' εὐαίσθησις ἐκ τούτου ἐρμηνεύεται, ὅτι διὰ πολλῶν γενεῶν διαμορφούμενα καὶ τελειούμενα κληρονομοῦνται τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀκοῆς καὶ τὰ ἀκουστικὰ τοῦ ἐγκεφάλου κέντρα, τὸ δ' εὐόργητον καὶ ἡ δυστροπία τοῦ χαρακτῆρος καὶ αἱ ἄλλαι ψυχικαὶ ἀνωμαλίας ἐξ ἄλλων τοῦ σώματος ἰδιορρυθμιῶν καὶ παθήσεων, μεθ' ὧν εἶναι συνηρημέναι αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ ἐκδηλώσεις αἱ ψυχικαί. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν μεταδίδονται αἱ ψυχικαὶ ἰδιότητες ἀποτελεσεσμένοι εἰς τὰ τέκνα, ἀλλὰ μόνον ὡς προδιαθέσεις, αἵτινες εἶναι συνηρημέναι πρὸς τὴν σωματικὴν καταβολήν.

Η ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΩΣ ΜΕΤΡΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΣΩΚΡΑΤΗ

τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου ἐν τῷ Β. Πανεπιστημίῳ Μπάρι

κ. ΓΚΟΥΪΝΤΟΥ ΓΚΟΝΕΛΛΑ.

Ὁ Grote εἰς τὴν περὶ Πλάτωνος γνωστὴν μελέτην του, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἀκολουθοῦ χωρίου τοῦ Κρίτωνος, προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Σωκράτης παραδέχεται τὸν ἄνθρωπον ὡς «πάντων χρημάτων μέτρον», καὶ ἐπομένως ὅτι πλησιάζει πρὸς τὴν σχετικὴν θεωρίαν τῆς σοφιστικῆς.

Τὸ ἐν λόγῳ χωρίον τοῦ Κρίτωνος ἔχει ὡς ἐξῆς: «Σωκράτης. — Οἶδα γὰρ ὅτι ὀλίγοις τισι ταῦτα καὶ δοκεῖ καὶ δόξει. Οἷς οὖν οὕτω δέδοκται καὶ οἷς μὴ, τούτοις οὐκ ἔστι κοινὴ βουλή, ἀλλ' ἀνάγκη τούτους ἀλλήλων καταφρονεῖν, ὁρῶντα τὰ ἀλλήλων βουλεύματα. Σκόπει δὴ οὖν καὶ σὺ εὖ μάλα, πότερον κοινωνεῖς καὶ ξυνδοκεῖ σοι».

Σχολιάζων τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πλήρης ἀποδοχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑποκειμενικότητος, ὁ Grote γράφει ὅτι ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνεται τὸ δόγμα τοῦ Πρωταγόρου, καθ' ὃ ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέτρον τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τοῦ Grote προχωρεῖ ἀναμφισβητήτως πέραν τῆς πραγματικῆς σημασίας τῶν λόγων τοῦ Σωκράτους, καθότι συγχέει τὰς προσωπικὰς ἰδέας τοῦ ἀτόμου, τὰς ὁποίας τὸ ἄτομον δὲν δύναται ποτὲ νὰ ἀγνοήσῃ καὶ παραγνωρίσῃ, μὲ τὴν ὑποκειμενικὴν αὐθαιρεσίαν τῆς σοφιστικῆς. Πρόκειται περὶ δύο θέσεων οὐχὶ μόνον διακεκριμένων, ἀλλὰ καὶ ἀντιθετικῶν.

Ὅταν ὁ Πρωταγόρας ὑποστηρίξῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέτρον πάντων τῶν πραγμάτων, θέτει τὴν ἐπιστήμην εἰς θέσιν παθητικῆς αἰσθήσεως, καὶ παραδέχεται τὴν δυνατότητα συνυπάρξεως ἀντιφάσεων: ἀρνεῖται τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς ἀληθείας, ἵνα ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ ἐπιστήμη βασίζεται ἐπὶ τῶν φρονημάτων τῶν ἀτόμων (βλ. Ἀριστ. Μεταφ. IV).

Αἱ ἀρχαὶ αὗται, ἀντιθέτως, εἶναι ἀπόλυτος ἄρνησις τῶν θεωριῶν τοῦ Σωκράτους. Ἀλλ' ὁ Grote καὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ προσπαθοῦν νὰ δικαιολογήσουν τὴν θέσιν διὰ φράσεων τινῶν εἰλημμένων ἐκ τῶν Διαλόγων τοῦ Πλάτωνος, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος, ἐξ ὧν ὁ Σωκράτης προκύπτει οὐχὶ ἐχθρὸς ἢ ἀντίπαλος, ἀλλὰ φίλος τῶν σοφιστῶν.

Πράγματι, ὁ Σωκράτης ἐπιπλήττει τὸν Πρωταγόρα ὡς ἀγνοοῦντα τὴν ἀξίαν τῶν λέξεων, ἐνῶ ἐκεῖνος γνωρίζει νὰ ποιῆται τὴν ἀρμόζουσαν χρῆσιν, καθότι, λέγει, διετέλεσεν μαθητὴς τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου: «Ἐγὼ ἔμπειρος διὰ τὸ μαθητὴς εἶναι Προδίκου τουτουί». Κατὰ τὸν Grote, ὁ Σωκράτης διὰ τῶν λόγων τούτων ἀναγνωρίζει ὅτι ἐμελέτησε καὶ ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν σοφιστικὴν, διότι παρὰ Προδίκου ἐξέμαθε νὰ κάμνῃ διάκρισιν τῶν «ὀνομάτων»: «Προδίκου μυρία τινὰ ἀκήκοα περὶ ὀνομάτων διαροῦντος». Εἰς τὸν περὶ Κρατύλου Διάλογον, ὁ Σωκράτης λέγει ὅτι ἀγνοεῖ τί νὰ ἀπαντήσῃ εἰς μίαν ἐρώτησιν, ἐπειδὴ δὲν τὴν ἤκουσεν ἀκόμη καὶ δὲν παρηκολούθησε τὸ ἀντί

πεντήκοντα δραχμῶν σχετικὸν μάθημα τοῦ Προδίκου, τὸν ὁποῖον μάλιστα ἀποκαλεῖ «ὁ ἡμέτερος ἐταῖρος Πρόδικος». Ἀλλαχοῦ ὁμολογεῖ ὅτι ἀπέστειλε μαθητὰς εἰς τὸν Πρόδικον καὶ εἰς ἄλλους σοφιστὰς, ἀναγνωρίζων αὐτοὺς ὡς ἄνδρας σοφοὺς καὶ θεσπεσίους, «σοφοῖς τε καὶ θεσπεσίους ἀνδράσι».

Ἀλλ' οὐχὶ μόνον ὁ Πρόδικος ἐπαινεῖται παρὰ τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι σοφισταί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Θρασύμαχος, ὅστις εἰς τὴν Πολιτείαν ἀποκαλεῖται μακάριος («ὦ μακάριε Θρασύμαχε») καὶ ἐπαινεῖται παρὰ τοῦ Σωκράτους, καθότι «μοὶ πρῶτος ἐγένου καὶ χαλεπαίνων ἐπαύσω», καὶ διότι ἐγένετο φίλος του: «ἐμὲ καὶ Θρασύμαχον ἄρτι φίλους γεγονότας».

Τὰ μνημονευθέντα χωρία ἀποτελοῦσι τὰς κυριωτέρας μαρτυρίας τῆς μεταξὺ Σωκράτους καὶ σοφιστῶν ἀμοιβαίας φιλίας. Αὗται ὅμως κατ' οὐδένα λόγον ἀρκοῦσιν ὅπως ἀντισταθμίσωσι τὴν ἀπηνῆ πολεμικὴν, τὴν ὁποίαν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς Διαλόγους ὁ Σωκράτης ἀσκεῖ ἐναντίον τῶν σοφιστῶν, οἵτινες ὁμιλοῦσι καὶ διδάσκουσι πράγματα τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦσι, οἵτινες διὰ τὴν δίψαν τοῦ κέρδους διαφθείρουσι τοὺς νέους καὶ οἵτινες βραδύτερον ἐγένοντο καὶ ἡ αἰτία τῆς καταδικῆς τοῦ Σωκράτους.

Πρόκειται μᾶλλον περὶ σποραδικῶν ἐκδηλώσεων καὶ φράσεων περιωρισμένης σημασίας, καθότι ἐν αὐταῖς γίνεται λόγος μόνον περὶ προσωπικῶν τινῶν φιλιῶν (ἢ λέξις ἐταῖρος προσλαμβάνει μάλιστα παρὰ τῷ Σωκράτῃ ἐνίοτε εἰρωνικὸν χαρακτήρα), καὶ οὐχὶ περὶ ἀποδείξεως τῆς ταυτότητος τῶν θεωριῶν, ὡς ὁ Grote ὑποστηρίζει (βλ. Hist. of Greece VIII, 479 ἐπομ.), δικαιολογούσης καὶ τὴν παρὰ τοῦ Hermann ἐκφρασθεῖσαν γνώμην, ὅτι ὁ νέος κύκλος τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ἄρχεται οὐχὶ μὲ τὸν Σωκράτη, ἀλλὰ μὲ τοὺς σοφιστὰς.

Ὡς γνωστὸν, ὁ Hegel διαιρεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας εἰς τρεῖς περιόδους, ἐξ ὧν ἡ πρώτη, ἀρχομένη ἀπὸ τὸν Θαλῆν, φθάνει μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους, δεδομένου ὅτι ὁ γερμανὸς φιλόσοφος δὲν ἀναγνωρίζει τὸν Σωκράτη ὡς ἐγκαινιστὴν νέου φιλοσοφικοῦ συστήματος. Κατ' ἄλλους ἱστορικοὺς, ἀντιθέτως, ἡ νέα περίοδος ἄρχεται ἀπὸ τῶν σοφιστῶν, θεωρουμένων ὡς πραγματικῶν ἀνακαινιστῶν (βλ. Hermann, Gesch. d. Platonismus, I, 217 ἐπομ., — Deutinger, Gesch. d. Phil., I, 235, — Meberweg, Grund. Gesch. d. Phil., I, 9). Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους ἱστορικοὺς, τῶν ὁποίων ἡ γνώμη συμπίπτει μὲ τὰς θεωρίας τοῦ Grote, ὁ Σωκράτης ἐδέχθη παρὰ τῆς σοφιστικῆς τὴν ὑποκειμενικὴν κατεύθυνσιν τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ πραγματικῶς νέον στοιχεῖον ἔναντι τῆς φυσικῆς κατευθύνσεως τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων.

Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ πόσον ἡ θέσις τοῦ Grote βασίζεται ἐπὶ ἀσθενῶν ἐπιχειρημάτων, ἀρκεῖ νὰ προσδιορισθῶσιν δύο σημεῖα: α') τί ἐνοῦμεν διὰ τοῦ ὅρου σοφιστικῆς, καὶ β') ποῖαι εἶναι αἱ κυριώτεραι διαφοραὶ μεταξὺ Σωκράτους καὶ σοφιστικῆς.

Ἄν διὰ τοῦ ὅρου σοφιστικῆς ὑπονοεῖται μόνον μία γενικὴ τέχνη διδασκαλίας, ἀποκλειομένης οἰασθήποτε ταυτότητος θεωριῶν μεταξὺ τῶν σοφιστῶν φιλοσόφων, τότε δίκαιον ἔχει ὁ Grote ἀποκαλῶν τὸν Σωκράτη σοφιστὴν. Πρέπει ὅμως νὰ παρατη-

ρήσωμεν ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ περιπτώσει ἐπίσης καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σοφισταί, καθότι μία μόνον γενικὴ καὶ ἀκαθόριστος ἔννοια ἔχει μᾶλλον χαρακτῆρα σχετικόν. Ἐκτὸς τοῦ γεγονότος, ὅτι θὰ παρέμενε πάντοτε ἡ διαφορὰ, ὅτι οἱ σοφισταὶ ἀπῆλθον πληρωμὴν διὰ τὴν διδασκαλίαν, ὁ δὲ Σωκράτης ἀπτε ποιεῖτο οἰανδῆποτε ἀμοιβήν, ἱστορικῶς εἶναι ἀνακριβὲς νὰ θεωρήσῃ τις τοὺς σοφιστὰς ἀπλῶς ὡς διδασκάλους, δεδομένου ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ἀναμφισβήτητος κοινωνία ἰδεῶν.

Ἀντιπαραβάλλοντες τὰς βασικὰς ἀρχὰς τῶν σοφιστικῶν θεωριῶν μετὰ τῶν στοιχειωδῶν διδασκαλιῶν τοῦ Σωκράτους, εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξάρωμεν τὰς ὑπαρχούσας διαφορὰς, καὶ ἐπομένως ν' ἀποδείξωμεν ὡς ἀνακριβῆ καὶ σφαλερὰν τὴν παρὰ τοῦ Grote ὑποστηριζομένην γνώμην περὶ ἐνιαίου τῶν θεωριῶν μεταξὺ σοφιστικῆς καὶ σωκρατικῆς φιλοσοφίας.

Βεβαίως, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Zeller (Filosofia dei Greci, II, 156), δὲν πρόκειται περὶ ἀντιθέσεως, ὡς μεταξὺ ἀληθείας καὶ ψεύδους, μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ: ἀλλ' ὅπωςδῆποτε ἀντίθεσις ὑπάρχει.

Διὰ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ προβλήματος εἶναι ἐπομένως ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ ἂν εἰς τὴν σοφιστικὴν καὶ τὴν σωκρατικὴν φιλοσοφίαν ὑπάρχουν σημεῖα κοινὰ ἢ διάφορα ὅσον ἀφορᾷ τὴν περὶ ἀνθρώπου ἔννοιαν. Πρὸς ἐπίτευξιν μιᾶς γενικῆς καὶ συνθετικῆς ἐρεῦνης, θὰ ἀντιτάξωμεν τοὺς βασικοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ θεωρίας τῶν δύο τούτων φιλοσοφικῶν συστημάτων.

Θέσεις τῆς σοφιστικῆς.

Κατὰ τῆς παραδόσεως: τίθενται ὑπὸ συζήτησιν ὅλαι αἱ ἀλήθειαι τῆς ἐποχῆς.

Κατὰ τῆς φυσικῆς θεωρίας: δὲν ἀναζητοῦνται πλέον αἱ ὑλικαὶ καὶ τελικαὶ αἰτίαι τοῦ κόσμου.

Ὑποκειμενικότης τῆς γνώσεως: ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν τάσεών του, θεωρεῖται μέτρον τῶν πραγμάτων.

Γνωσεολογικὸς σκεπτικισμὸς.

Ἠθικὸς σκεπτικισμὸς, πηγάζων ἐκ τοῦ γνωσεολογικοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ καταλήγων εἰς πρακτικὴν ἀνηθικότητα.

Διάδοσις τοῦ ἀθεϊσμοῦ.

Δὲν ἀναζητεῖται ἡ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια.

Ἐλλείπει νέα κοινὴ μέθοδος.

Κενὴ τυπικὴ ἔκφρασις.

Πρακτικοὶ σκοποὶ ἐν σχέσει μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νέας δημαγωγίας (1).

Διδασκαλία ἐναντι πληρωμῆς.

(1) Εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος (ὅστις, κατὰ τὸν Grote, πλησιάζει τὸν Σωκράτη εἰς τοὺς σοφιστὰς, ἀντιθέτως τοῦ Πλάτωνος) συναντῶνται αἱ κάτωθι χαρακτηριστικαὶ φράσεις: «Σωκράτης. — Ἐὰν δὲ τις βούληται ἢ αὐτὸς μαθεῖν τὸ δίκαιον ἢ υἶόν ἢ οἰκέτην διδάσασθαι, μὴ εἶναι,

Ἀγωγή ἀποσκοποῦσα νὰ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἐπιτήδειον εἰς τὴν ὁμιλίαν καὶ τὴν δρᾶσιν.

Ἐπιδιώκεται ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ λόγου πρὸς δικαιολογίαν τοῦ φαντασιώδους ἢ τῆς συζητήσεως αὐτῆς καθ' ἑαυτήν.

Σημειοῖ τὸ τέλος τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπαρχὴ νέας.

Δὲν ὑποστηρίζονται ἀπόλυτοι θετικαὶ ἀρχαί, οὔτε εἰσάγονται κοινοὶ ὠρισμένοι κανόνες.

Θέσεις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σωκράτους.

Ὁ Σωκράτης τίθεται ἐπίσης κατὰ τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ δι' ἄλλης ὁδοῦ ἐπανέρχεται εἰς ὃ, τι ἐν αὐτῇ ὑπάρχει καλόν.

Ἀποδίδει μικρὰν σημασίαν εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως.

Ἀκολουθεῖ τὴν ὑποκειμενικότητα, ἥτις δὲν φθάνει μέχρι τῆς τελείας αὐθαιρέσιαι, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ τι παγκόσμιον ἐν τῇ ἀτομικότητι.

Παραδέχεται ὅτι ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέτρον τῶν πραγμάτων, ἢ τουλάχιστον τὸ ἄτομον διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπαρχούσης ὑποκειμενικῆς οἰκουμηνικότητος.

Πίστις εἰς τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἀλήθειαν.

Αὐστηρὰ ἐφαρμογὴ τῆς ἐννοίας τῶν νόμων διὰ τὴν μὴ παράβασιν τῶν ὑποίων καὶ θυσιάζεται.

Ὑποστήριξις τῆς θρησκείας.

Ἀναζήτησις τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης.

Ἐφαρμογὴ νέας φιλοσοφικῆς μεθόδου (κληθείσης σωκρατικῆς).

Πρᾶξις ὑποτασσομένη εἰς τὴν ἔννοιαν.

Ἀφιερώνει ὀλόκληρον τὴν ζωὴν εἰς ἀναζήτησιν τῆς σοφίας.

Διδασκαλία ἄνευ ἀμοιβῆς.

Ἀγωγή ἀποσκοποῦσα νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐνάρετον, γνωρίζοντα τὸ ἀληθὲς καὶ ἀσκοῦντα τὸ καλόν.

Ἐγκαινιάζει νέαν ἐποχὴν διὰ τῆς ἐννοιοκρατίας του.

Ὑποστηρίζει τὴν θετικὴν καὶ ὀργανικὴν ἔννοιαν.

Καθὼς βλέπομεν, αἱ διαφοραὶ εἶναι οὐσιαστικαί. Τὰ μόνα σημεῖα συναντήσεως εἶναι ἡ ἐγκατάλειψις τῆς μελέτης καὶ ἐρεῦνης τῶν φυσικῶν προβλημάτων, ὡς ταῦτα εἶχον τεθῆ παρὰ τῶν προηγουμένων φιλοσόφων, καὶ ἡ τάσις πρὸς ἔρευναν τοῦ ὑπο-

ὅποι ἂν ἐλθῶν τύχοι τοῦτο. Καὶ ὁ μὲν Ἰππίας ἀκούσας ταῦτα, ὡσπερ ἐπισκώπτων αὐτόν, ἔτι γὰρ σύ, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐκεῖνα τὰ αὐτὰ λέγεις, ἃ ἐγὼ πάλαι ποτὲ σου ἤκουσα, καὶ ὁ Σωκράτης, ὁ δὲ γε τοῦτο δεινότερον, ἔφη, ὦ Ἰππία, οὐ μόνον αἶ το αὐτὰ λέγω, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν. σύ δ' ἴσως διὰ τὸ πολυμαθὲς εἶναι περὶ τῶν αὐτῶν οὐδέποτε τὰ αὐτὰ λέγεις. Ἀμέλει, ἔφη, πειρώμαι καινὸν τι λέγειν αἶε! »

κειμένου. Ἄλλ' ὅταν ἐξετάσῃ τις τὴν σημασίαν τῆς ὑποκειμενικότητος ταύτης, ἀνεύρισκει μεγάλην ἄβυσσον μεταξύ τοῦ σκεπτικισμοῦ τῶν πρώτων καὶ τῆς αὐστηρᾶς ἐννοιοκρατίας τοῦ δευτέρου.

Ἡ ὑποκειμενικότης, ἣτις θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ κοινὸν σημεῖον καὶ ὁπωσδήποτε τὸ σημεῖον τῆς προσεγγίσεως, καθίσταται οὕτω στοιχεῖον βασικῆς διαφορᾶς. Εἶναι ἀδύνατον, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Zeller εἰς τὸ μνημονευθὲν ἔργον του (σελ. 157), νὰ τεθῇ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου ὁ σκεπτικισμὸς τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Γοργίου ἐφ' ἐνὸς καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους ἀφ' ἑτέρου, καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐννοιαν, νὰ συνταυτισθῇ ἡ ἐριστικὴ σοφιστικὴ μετὰ τῆς σωκρατικῆς κριτικῆς, ἣτις ὄχι μόνον δὲν θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον μέτρον, ἀλλ' ὑποβάλλει οἰανδήποτε ἰδέαν εἰς τὴν πλέον αὐστηρὰν ἀνάλυσιν. Ἐπίσης — καὶ τοῦτο εἶναι διὰ τὸν Zeller (σελ. 158) ἄξιον ἐξάρσεως — ἐλλείπει εἰς τοὺς σοφιστὰς ἐκεῖνο, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν νεωτερισμὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας, ἣτοι ἡ ἔρευνα δι' αὐστηρᾶς μεθόδου τῆς κατευθυντηρίου ἀληθείας, ἐχούσης τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς οἰκουμενικότητος.

Καὶ ἐπειδὴ μία νέα περίοδος εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν ἐγκαινιάζεται τόσον διὰ τῆς ἀρνήσεως μιᾶς παραδόσεως, ὅσον διὰ τῆς θετικῆς καὶ πραγματικῆς ὑποστηρίξεως μιᾶς νέας ἀληθείας, θεωροῦμεν ἀνακριβῆ τὴν ἱστορικὴν διάκρισιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Hermann καὶ ἀυθαίρετον τὴν ἀρχικὴν θέσιν τοῦ Grote.

IN MORTE DI GIOSUÈ CARDUCCI di MARINO SIGURO

(traduzione italiana del prof. Francesco De Simone-Brower)

Anch'io d'alloro Ellenico un ramoscel ti porto
ed una strofe omerica sulla mia lira intono.
Tu, del Pensier l'indomito brando levato al cielo,
che brilla come simbolo sacro all'eterno sole,
o gran Cantore eroico, tu che celavi in core
della tua stirpe Italica, del Lazio i sogni arditì,
e gli Ideal più liberi, più larghi, ora riposa
nel suol che volle accoglierti. Ma echeggerà qual tromba
il verso tuo sì fervido, si spanderà qual onda,
e scoppierà qual fulmine sui platani più alti.
Batte con furia e libera trascorre la tua rima:
coi ritmi sembra fondersi di Orazio oppur di Alceo,
e brilla dello Spirito pari al celeste dardo,
e qual bandiera inalzasi sul Campidoglio in cima.

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ραδιοφωνικὴ ὁμιλία τοῦ διευθυντοῦ Ἐθνικοῦ Ὀδείου Ἀθηνῶν
κ. ΜΑΝΩΛΗ ΚΑΛΟΜΟΙΡΗ

Τώρα τελευταία γίνεται ἀρκετὸς θεωρητικὸς θόρυβος γιὰ τὰ δυὸ αὐτὰ μουσικὰ ζητήματα, χωρὶς ὅμως τὴν ἀναγκαίαν πραχτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ μόνο μπορεῖ στὴ μουσικὴ καὶ στὴν Τέχνη γενικὰ νὰ τίς δικαιώσῃ κάθε θεωρία.

Δὲν πρέπει νὰ συνταυτίσουμε τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι μὲ τὸ Λαϊκὸ τραγοῦδι.

Μὲ τὸ πρῶτο ἐννοῦμε μιὰ μελωδία, ὅπως ἄλλωστε καὶ μιὰ ποίηση, βγαλμένη ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ. Ἡ Μελωδία αὐτὴ φυσικὰ, πρὶν ἀπὸ πολλὰ ἢ λίγα χρόνια, θὰ τραγουδίστηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ ἕναν ἄγνωστο λαϊκὸ μουσικὸ πού θὰ τὴν πρωτοεμπνεύστηκε. Ἀπὸ στόμα ὅμως σὲ στόμα, κί ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό, κί ἀπὸ στεριές καὶ πέλαγα καὶ μυρωμένα νησάκια, πού οἱ φτερωτοὶ τῆς ἤχου πέρασαν, ὁ λαὸς τὴν ἔπλασε, τὴν ἀφομοίωσε, τὴν μετασχημάτισε καὶ τὴν ἔκανε ἔτσι ὀλότελα δική του. Δίκαια λοιπὸν θεωρεῖται χτῆμα τοῦ λαοῦ καὶ ὁ ἄγνωστος πρῶτος λαϊκὸς συνθέτης χάνεται μέσα στὴ σειρὰ τῆ μεγάλης τῶν ἐπίσης ἀνώνυμων συνεργατῶν του.

Γιὰ νὰ γίνῃ ὅμως αὐτό, φυσικὰ, ἡ πρωταρχικὴ μελωδία θὰ ἦτανε βασισμένη στὰ ἀπλᾶ κί ἀσάλευτα τονικά καὶ ρυθμικά θεμέλια πού ἐπάνω τους εἶνε χτισμένες καὶ ἄλλες ἀνάλογες λαϊκὲς μουσικὲς ἐμπνεύσεις.

Διαφορετικὸ εἶνε τὸ ξεκίνημα τῆς Λαϊκῆς μουσικῆς. Τὴ Λαϊκὴ μουσικὴ τὴ γράφει κάποιος γνωστὸς μουσικὸς συνθέτης μὲ σκοπὸ νὰ γίνῃ γνωστὴ καὶ ν' ἀγαπηθῇ ἀπὸ τὸν πολὺ λαό, νὰ τὸν τέρψῃ, νὰ τὸν συγκινήσῃ ἢ νὰ τὸν ἐνθουσιάσῃ.

Φυσικὰ ὑποτίθεται πὼς ἡ μουσικὴ αὐτὴ θὰ εἶνε ἀπλῆ, εὐληπτὴ καὶ ἀντιληπτὴ στὰ λαϊκὰ αὐτιά καὶ στὴ λαϊκὴ ψυχὴ. Δὲν εἶνε πάντα ἀνάγκη ἡ λαϊκὴ μουσικὴ νὰ εἶνε ἔτσι γραμμένη ὥστε νὰ μπορῇ νὰ τὴν τραγουδήσῃ ὁ πᾶσα ἕνας ἀπλὸς λαϊκὸς τραγουδιστής, ἢ νὰ τὴν παίξῃ κάθε λαϊκὸς ὀργανοπαίχτης. Πρέπει ὅμως νὰ μπορῇ νὰ τὴ νοιώσῃ σὰ μιὰ δική του μουσικὴ γλῶσσα καὶ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ.

Ἔτσι θὰ μπορούσαμε νὰ καθορίσουμε πὼς Δημοτικὸ τραγοῦδι εἶνε μιὰ μουσικὴ πού ὁ λαὸς μᾶς προσφέρει αὐτὸς ὁ ἴδιος, κάτι ὅπου ἔχει κλείσει μέσα του τὴν ψυχὴ του, τοὺς καημοὺς του, τὰ ὄνειρά του, καὶ πού τὸ ἐξωτερικεῖ μὲ τὰ ἀπλοῦστατα, ἀλλὰ πειστικότερα τεχνικὰ μέσα πού ἔχει στὴ διάθεσή του.

Ἀντίθετα, Λαϊκὸ τραγοῦδι εἶνε κάτι πού ὑποτίθεται πὼς προσφέρουμε ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι τῆς Χώρας, οἱ πιδ — ἄς αὐτοτιτλοφορηθοῦμε — μορφωμένοι, στίς λαϊκὲς μᾶζες, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ τὸ νοιώσουνε, θὰ τὸ ἀφομοιώσουνε, θὰ τὸ κάνουνε δικό τους.

Ἀπὸ τὰ λίγα αὐτὰ λόγια βλέπουμε πόσο μεγάλη καὶ ἱερὴ εἶνε ἡ ἀποστολὴ ἐνὸς συνθέτη λαϊκῶν τραγουδιῶν, ἀλλὰ καὶ πόσο μεγάλη εἶνε ἡ εὐθύνη του.

Ὁ συνθέτης αὐτὸς πρέπει νὰ ἐμπνευσθῇ μιὰ μουσικὴ, πού ἡ ἀποστολὴ τῆς δὲν εἶνε νὰ ἐκφράσῃ μόνο τὰ δικά του συναίσθηματα, δὲν εἶνε νὰ ἐπιδείξῃ τίς τεχνικὲς

του ικανότητες ή προτιμήσεις, αλλά πριν απ' όλα να μιλήση στην καρδιά του άκροατή του απλά και με σαφήνεια, έτσι που να γίνει αντιληπτός από τον καθένα.

Τότε μόνο ο άπλοϊκός άκροατής του θα νιώσει την μελωδία που του προσφέρουν σαν κάτι δικό του, σαν κάτι που θα μπορούσε και ο ίδιος να έχει και πρωτοταγουδήσει.

Όταν ή μουσική που προσφέρεται στο λαό είναι άγνή, είλικρινής, βγαλμένη από την ψυχή του, αυτός θα την κάνει χτήμα του, θα άνυψωθεί ψυχικά και θα την άνυψώσει. Όταν πάλιν ή μουσική αυτή είναι άναφομοίωτη, ξένη και έξω από τον κύκλο των λαϊκών συναισθημάτων, ο λαός θα την άπορρίψει, θα την άγνοήσει, ή θα την περιφρονήσει.

Όμως ο κίνδυνος δε βρίσκεται τόσο στο είδος αυτό της μουσικής που μπορεί με καλή πρόθεση ίσως να μην είναι κατάλληλη για τη λαϊκή αντίληψη. Ο κίνδυνος, και ιδιαίτερα στον τόπο μας, βρίσκεται άλλοι: στη βιομηχανία των λαϊκών λεγομένων τραγουδιών.

Ξεκινώντας από την κακή άντιγραφή των πιο κακέκτυπων βιομηχανικών παραγωγών ξενότροπων λαϊκών τραγουδιών, μεταφυτεύουν τις πιο πρόστυχες, τις πιο κοινότυπες μελωδίες των ταγκό και των φόξ των νέγρων της Άμερικής, ή τις πιο γλυκανάλατες ξενικές ρομάντσες, στο αυτί του λαού μας, που του διαφθείρουν έτσι το τονικό αίσθημα, το ρυθμικό ένστιχτο, την ποιητική αντίληψη, από μια ταπεινή βιομηχανική επιχειρηματικότητα.

Ένας φιλέλληνας και κάτοχος της Έλληνικής Γερμανός αρχαιολόγος μου έλεγε κάποτε: «πριν και από τον άμανέ, που τέλος πάντων συνδέεται έτσι και κατά τρόπον θλιβερόν με την Έλληνική λαϊκή μουσική εξέλιξη, θα έπρεπε να άπαγορευόσαστε τα φρικτά αυτά ταγκό, που προσβάλλουν την ποιητική και μουσική καλαισθησία του ελληνικού λαού».

Και άλήθεια, μια ματιά στους τίτλους και τους στίχους μόνο των φοβερών αυτών ταγκό, αρκεί για να μάς δώσει το μέτρο της νεοελληνικής ποιητικής και μουσικής καλαισθησίας: «Σφάζε με..., Άς χαθώ..., Για σένα χάνομαι..., Θα σε σκοτώσω..., Την έσφαξα την άμαρτωλή..., Της έβαλα το μαχαίρι στην καρδιά..., Στα πόδια σου πεθαίνω...», είναι άπάνω — κάτω τα θέματα γύρω από τα όποια με στεναγμούς και όδυμους γυρνάει ή ποίηση όλων σχεδόν των άνάλογων ποιητικών αυτών έμπνεύσεων. Άν εξέταση κανείς δε τη μουσική θα δει πως εκεί τα πράγματα είναι ακόμη χειρότερα... Το ένα ταγκό μοιάζει το άλλο, όπως τα καβουρντισμένα στραγαλάκια μοιάζουν το ένα με το άλλο, και το περιεχόμενο της μουσικής, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις που άκριβώς επικυρώνουν τον κανόνα, είναι της ίδιας, ή μάλλον πολύ χειρότερης ποιότητας με την ποίηση.

Και μήπως το πατριωτικό τραγούδι βρίσκεται σε καλύτερη μοίρα; Τόσα μεγάλα έθνικά γεγονότα, τόση άνάταση του Έλληνικού Έθνους, τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα, με το θαυμαστό σάλπισμα της Άναβάπτισης του Έθνους που εκήρυξεν ο τιμη-

μένος Άρχηγός του Κράτους, δεν έδωκαν παρά ελάχιστες έμπνεύσεις άγνες και άνάλογες με την πατριωτική έξαρση και τον ψυχικό ένθουσιασμό που θάπρεπε να τραγουδήσουν.

Οι περισσότεροι Νεοέλληνες άναμασούνε τα πιο τριμμένα θέματα μάς επιθεωρήσεων και όπερεττών, που συνοδεύουν τις γυμνικές επιδείξεις του μπαλλέτου, και ήσυχάζουν τη μουσική και πατριωτική τους συνείδηση, προσθέτοντας ένα σάλπισμα στο κατασκευασμά τους!

Ο κίνδυνος όμως για το λαό μας από όλα αυτά τα δειθεν λαϊκά έργα είναι πολύ μεγάλος και σοβαρός.

Όλα αυτά τα τραγούδια διαδίδονται με μεγάλη εύκολία και με κάθε μέσον, με το θέατρο, το καμπαρέ, το γραμμόφωνο που δεν κάνει άλλο παρά να έξαπολύη στα πέρατα της Ελλάδος τις πλάκες με τα φρικτά ταγκοειδή παρασκευάσματα· ακόμα, δυστυχώς, και το σχολείο! Σιγά - σιγά καταστρέφεται έτσι όχι μόνο το γούστο του λαού μας, όχι μόνο ή μουσική και ποιητική του καλαισθησία, που τόσα άθάνατα μνημεία μάς έχει αφήσει ως τώρα στα δημοτικά του τραγούδια, αλλά — και αυτό είναι σπουδαιότερο και ριζικώτερο — το τονικό και ρυθμικό του αίσθημα.

Οι κοινότυπες αυτές μελωδίες, βασισμένες όλες στο τρέχον σύστημα του μείζονα και του ελάσσονα τρόπου της Δυτικής μουσικής, με την τριμμένη άρμονική τους βγάλλουν, ή μάλλον — για να μιλήσουμε πιο άπερίφραστα — βγάλανε ήδη σχεδόν έξ ολοκλήρου τον Έλληνικό λαό από το παλιό του πλούσιο τονικό σύστημα των τρόπων και των ήχων, και των πλούσιων ρυθμικών άγωγών, και τον συνηθίζουν στα τονικά και ρυθμικά συστήματα της έλαφρής Δυτικής ευρωπαϊκής μουσικής, και στην μουσική καλαισθησία της μουσικής των μιούζικ — χόλλ.

Και το αποτέλεσμα; Έχουμε ήδη ένα όλοφάνερο όλθθριο αποτέλεσμα που δεν ξέρω αν το έχουν παρατηρήσει και άλλοι πριν από έμένα: Τη στέρωση της μουσικής παραγωγής του λαού μας. Δυστυχώς πρέπει να το διαπιστώσουμε. Η βρύση με το άθάνατο νερό της δημοτικής μας μουσικής έχει στερέψει! Νέα δημοτικά τραγούδια, νέοι σκοποί λαϊκών χορών δεν βγαίνουν. Δεν άκούμε πια καινούργιους, πρωτόφαντους σκοπούς, βγαλμένους από την ψυχή των λαϊκών τραγουδιστών.

Ό, τι σχετικώς νεότερο έχουμε στη Δημοτική μας μουσική έχει άκουστη πάνω από τριάντα χρόνια. Και όμως το ίδιο δε συμβαίνει σε άλλους λαούς και άκόμη σε λαούς που βρίσκονται σε πιο άμεση έπαφή με το Δυτικό μουσικό πολιτισμό, όπως ή Ούγγαρία ή ή Ρουμανία.

Στη Ρουμανία, όπου βρισκόμουν πριν από λίγους μήνες, οι λαϊκοί τραγουδιστές, και προ πάντων οι λαϊκοί αυτοσχέδιοι όργανοπαίχτες, βρίσκουνε ακόμα σήμερα καινούργιους σκοπούς, βγαλμένους από τον τονικό κόσμο της πατροπαράδοτης λαϊκής των μουσικής, και που συγγενεύουν με δούτηνε όσο δυο παλιές δημοτικές μελωδίες.

Τώρα τελευταία μου έδόθηκε άφορμή να προσέξω τη νεοελληνική παραγωγή «έλαφρής» λεγομένης μουσικής, και συναισθάνθηκα όλο τον κίνδυνο που διατρέχει το

μουσικὸ αἰσθητήριον τοῦ λαοῦ μας. Ἄν δὲν προσέξουμε, σὲ λίγα χρόνια, ὄχι μόνο θὰ στερηθῆ κάθε ἰκανότης μουσικῆς δημιουργίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θὰ ἔχη διαστραφῆ τόσο τὸ τονικὸ του αἰσθημα, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ παληά, ἡ πατροπαράδοτη δημοτικὴ του μουσικὴ νὰ τοῦ φαίνεται σὰν ξένη, νὰ ξεχαστῆ καὶ νὰ σβύσῃ ἀπὸ τὴν καρδιά καὶ τὸ στόμα του.

Γι' αὐτὸ νομίζω πὼς ἐμεῖς, ὅσοι πονοῦμε γιὰ τὰ πεπρωμένα, γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς, πρέπει νὰ λάβουμε μιὰ θέση, νὰ ἀτενίσουμε καθαρὰ τὰ ζητήματα τοῦ Δημοτικοῦ καὶ τοῦ Λαϊκοῦ μας τραγουδιοῦ καὶ νὰ τὴν λάβουμε αὐτὴ τὴ θέση ὄχι μὲ λόγια, ὄχι μὲ ἄδειες μόνο θεωρίες, ἀλλὰ προπαντὸς μὲ ἔργα.

Πῶς θὰ ἀνυψώσουμε τὴ μουσικὴ καλαισθησία τοῦ λαοῦ μας; Πῶς θὰ τοῦ διατηρήσουμε τὸ τονικὸ καὶ ρυθμικὸ του αἰσθημα; Πῶς θὰ τοῦ ξυπνήσουμε τὴ διάθεση γιὰ μιὰ νέα δημιουργία ἐπάνω στοὺς παληοὺς μας ἤχους καὶ τρόπους; Πῶς θὰ καλλιεργήσουμε τὴ γνώση καὶ τὴ διάδοση τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ, τῆς δημοτικῆς μας μουσικῆς στὸ ἀστικὸ σπίτι, στὴν πιὸ μορφωμένη τάξη καὶ θὰ ἐξωβελίσουμε τὰ φοικτὰ γλυκανάλατα κατασκευάσματα τῆς σημερινῆς βιομηχανικῆς μουσικῆς παραγωγῆς;

Σὲ καμμὶν ἄλλη τέχνη δὲν ἐφαρμόζεται τόσον καλὰ ἡ ἀρχαία παροιμία: « Ἴδου ἡ Ρόδος, ἴδου καὶ τὸ πῆδημα », ὅσο στὴ μουσικῆ.

Τὶ νὰ τίς κάνουμε ὅλες τίς συζητήσεις, ὅλες, καὶ τίς ὠραιότερες διαθέσεις στὴ μουσικῆ, ὅταν λείπει ἡ πράξη καὶ ἡ ἐφαρμογή. Ὁ, τι κι' ἂν καταστρώνουμε ὠραῖα στὸ χαρτί ἢ τὸ διατυπώνουμε θαυμάσια στὴ θεωρία, εἶνε ἄχρηστο ὅταν τὴ στιγμή πού τὸ ἐκτελοῦμε μᾶς ἀφίνει ψυχροὺς καὶ ἀσυγκίνητους. Μᾶς χρειάζονται τραγούδια λαϊκά, τραγούδια γραμμένα πρὶν ἀπ' ὅλα μὲ πραγματικὴ συγκίνηση, μὲ ἀληθινὴ καλλιτεχνικὴ πνοή, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἀπλᾶ, εὐληπτα, βασισμένα ὅσο τὸ δυνατόν στὸ Ἑλληνικὸ τονικὸ αἰσθημα, στὸν Ἑλληνικὸ ρυθμὸ, στὴν Ἑλληνικὴ ἀντίληψη τῆς ὀμορφιάς, τῆς Χάρης. Τραγούδια πού νὰ εἶναι ἀπλᾶ σὰν τὴν Ἑλληνικὴ γραμμὴ καὶ φωτερὰ σὰν τὸν Ἑλληνικὸ ἥλιο, μυρωμένα κι' ὀλόδροσα. Σὲ τόπο πού ὁ λεβέντης τοῦ χωριοῦ σὰν σέρνει τὸ χορὸ δίνει τὸ μαντῆλι του στὴν πανώρηνα κοπελιά γιὰ νὰ μὴν τῆς πιάσῃ τὸ χέρι, τί θέση μπορούνε νὰ ἔχουνε οἱ ἐξαρθρωτικοὶ κορδακισμοὶ τῶν νέγων ἢ τὰ σφιχταγκαλιάσματα τῶν ἀπάχηδων;

Γιατὶ Ἑλληνικὴ μουσικὴ δὲν εἶνε μόνο ζήτημα τρόπων, ἤχων καὶ ρυθμῶν, εἶνε καὶ κᾶτι τὸ πολὺ πιὸ ἐσωτερικόν, τὸ πολὺ πιὸ ἀσύλληπτο. Εἶνε ζήτημα καθαρὰ ψυχικό. Νοῶσε πρῶτ' ἀπ' ὅλα μέσα στὴν ψυχὴ σου τὴν Ἑλληνικὴ Φύση, τὸν Ἑλληνικὸ θροῦλο, τὴν Ἑλληνικὴ ὀμορφιά καὶ ἡ ἔμπνεψή σου αὐτόματα θὰ εἶνε Ἑλληνικὴ. Ἡ μελέτη τῶν δημοτικῶν μας μουσικῶν τρόπων, ὅπως καὶ ἡ τελεία κατοχὴ τῆς ἀρμονικῆς ἀντιστικτικῆς καὶ ἑνορχηστρωτικῆς τέχνης εἶνε βέβαια ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν αἰσθητικὴ λύση τοῦ ζητήματος Ἑλληνικῆς δημιουργίας καὶ Ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ.

(Ἔπεται συνέχεια)

LINEAMENTI STORICI DELLA LETTERATURA NEOELLENICA
del prof. GIORGIO ZORAS, della R. Università di Roma

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

§ 11. *La prosa.* — Resta ancora indietro la prosa, sia la novella che il romanzo. Non certo che mancassero del tutto autori ed opere di valore. Basta ricordare gli scritti di Vlachos, Rangavis, Sutzos e di altri già ricordati come poeti. Ma in genere la prosa attirava poco l'attenzione degli scrittori e la produzione, quantitativa e qualitativa, lasciava molto a desiderare. Lo spirito greco era ancora sotto l'influenza del lirismo, dal quale solo più tardi riuscirà a liberarsi per diventare critico; più che dalla narrazione esso si sente attratto verso la poesia. Le cause sono varie. Anzitutto la sua giovinezza; la prosa richiede maturità, preparazione, tradizione, elementi tutti che mancavano allora alla letteratura greca. La poesia invece è una manifestazione più naturale, più spontanea; essa è quasi l'espressione di una necessità interna dell'animo.

E poi un'altra causa rendeva più difficile il progresso della prosa che non quello della poesia: la lotta e l'incertezza linguistica, che da parecchi secoli tormentava l'anima greca, causando una grande perdita di tempo ed uno spreco delle migliori energie in discussioni accademiche e polemiche inutili e cavillose.

Tuttavia alcune opere, per quanto sporadiche, presentano molti pregi ed annunziano già un prossimo miglioramento. Tra esse si distingue in ispecial modo il romanzo *Thanos Vlekas*, fedele pittura della vita montanara e dei costumi della società greca nell'epoca del Re Ottone. Ne è autore Paolo Calligàs, il sapiente maestro di diritto e di economia, il quale — cosa che può destare alquanto meraviglia — è il migliore romanziere greco della sua epoca, tanto che qualcuno, giustamente, gli attribuì il titolo di « padre del romanzo neoellenico ». È pure da ricordare il Roidis, il cui romanzo storico-satirico, a prescindere da ogni valutazione e giudizio morale, è notevole per la chiarezza e naturalezza dell'intreccio e per la forza dello stile, nonché per lo spirito pieno di ironia e di satira violenta; fu molto letto ed esercitò anche vasta influenza. E poi Vikelas, le cui opere, tra le quali più meritatamente noto *Lukis Laras*, presentano grande abilità e vivacità di descrizione; lo spirito realistico e la semplicità danno grande naturalezza e grazia alla narrazione e tengono sempre viva l'attenzione del lettore; Xenos, noto principalmente per la sua *Eroina della rivoluzione greca*, Zampèlios ed altri.

Questi primi romanzi sono per la maggior parte l'espressione dell'ambiente e lasciano intravedere la via che seguiranno più tardi il romanzo e la novella. È vero che anche nel romanzo non manca l'imitazione di opere occidentali e la mescolanza di elementi greci e stranieri, ma tuttavia l'influenza qui è meno palese ed estesa che non nella poesia. La prosa, almeno nei maggiori rappresentanti, pur seguendo i progressi dell'Occidente, riuscì generalmente a non allontanarsi dall'ambiente e dalla società greca. Ed è perciò che, per quanto nata e coltivata assai più tardi, la prosa potè fare poi un rapido cammino, specialmente la novella, che oggi si trova forse all'avanguardia di tutta la produzione letteraria.

* * *

§ 12. *Il Teatro.* — Più estesamente si coltiva il teatro, sia il dramma che la commedia. Già verso la fine del secolo XVIII ed il principio del XIX, specialmente a Zante, si producono alcune opere, che presentano però poca importanza.

Durante il lungo periodo della schiavitù era naturale che la produzione teatrale fosse trascurata più di qualunque altro genere letterario, data anche la mancanza di ogni possibilità di rappresentazione. Il primo teatro greco ebbe vita solo alcuni anni dopo la rivoluzione e le prime rappresentazioni furono assai modeste.

Ma dopo la formazione del nuovo Stato la produzione è assai abbondante; numerose sono le opere drammatiche e le commedie che si pubblicarono nel corso del secolo passato. Così per accennare solo ad alcune, le più meritevoli, ricorderemo i drammi di Zampèlios, molto conosciuto ed apprezzato al suo tempo, di Vlachos, di Sutzos, di Rangavis ed altri.

Ma alla maggior parte di questi autori manca l'analisi psicologica e lo spirito di originalità. Gli uni, studiosi dell'antica tragedia greca ed ammiratori della cultura classica, credono loro dovere riprendere le antiche orme e continuare la tradizione interrotta; gli altri, educati nell'Occidente e conoscitori di quella produzione, vogliono seguire il teatro occidentale e cercano di imitare i classici (del XVII e XVIII secolo) Shakespeare, Molière, Racine, Alfieri, Goldoni; credono che solo in tal modo potranno produrre vere opere d'arte e non si accorgono che si allontanano dalla società e dall'ambiente greco che vogliono rappresentare. Anche quei pochi, che avevano compreso quest'inconveniente e di proposito cercavano di liberarsi da ogni influenza straniera o del passato, per avvicinarsi alla vita greca e dare alle loro opere un carattere nazionale, non sempre vi riescono e le loro scene ricordano piuttosto società ed abitudini occidentali.

Altro difetto la predilezione per il dodecasillabo e per la lingua antiquata, non priva di forme arcaiche, che contribuiscono a rendere poco vivace il dialogo e lo svolgimento dell'azione in genere.

Solo alcuni riescono a distaccarsi un po' da questa corrente e porre le prime fondamenta del nuovo teatro. Ricordiamo principalmente Antonio Matesis, Demetrio Vernardakis, che sceglie di preferenza i suoi soggetti dalla Grecia antica e bizantina e Spiridione Vassiliadis, che dopo il suo dramma *Galatà*, se non lo avesse rapito ancor giovane la morte, avrebbe dato certo cose migliori. Notevoli anche Versis, Koromilàs, Kokos, l'opera dei quali, più libera da pregiudizi scolastici presenta molti pregi.

IV.

§ 13. *La nuova Scuola ateniese.* — Un profondo risveglio segna in tutti i campi della letteratura l'ultimo quarto del secolo passato.

Le condizioni generali dello Stato erano molto migliorate e la cultura più profonda ed estesa. Molto più vasta anche la conoscenza della produzione straniera. Si studiano e si traducono le opere più importanti, si seguono le nuove tendenze. Tutte le correnti dell'Europa latina e nordica — soprattutto della Francia — trovano presto i loro seguaci in Grecia e influssi svariatissimi si contendono da allora il campo nella produzione letteraria greca: il Parnasso francese, il simbolismo, l'espressionismo, riescono a penetrare e trovare più o meno numerosi cultori; nè mancano i seguaci di Verlaine, Baudelaire, Morèas, Heine, D'Annunzio ecc.; si studiano anche i filosofi tedeschi, si rendono note le teorie di Nietzsche, soprattutto per merito di Nirvanas e Kambysis, si leggono e si seguono gli scrittori russi e nordici e nella prosa si imitano France, Gorki, Maupassant, Coppée, ed altri.

Non mancava poi ormai anche una certa esperienza, che per quanto non molto lunga, aveva saputo servire come ammaestramento. Molto aveva contribuito anche la critica, specialmente di Roidis, che con il suo spirito di profonda osservazione e con i suoi giudizi, spesso un po' severi, aveva per primo, suscitando scandalo, condannato le tendenze sia della letteratura pessimista e superficiale, sia della lingua fredda e antiquata, allora usata dalla maggior parte degli scrittori. Nè resta senza frutto l'opera di Gabriilidis, che cercò di elevare lo spirito greco e renderlo più vicino a quello occidentale. Sua palestra, la rivista *Acropoli*, i cui trenta tomi sono un monumento letterario importante della Grecia moderna.

Così una rinascita si determina e un nuovo periodo incomincia nel campo letterario. Si cerca di liberarsi e dimenticare le chimere e le esagerazioni sentimentali del passato, di abbandonare le correnti arcaicizzanti, di dare spirito e vita nuova alla poesia. Da oggettiva ed esteriore, essa diventa soggettiva; dal mondo esterno si dirige verso il mondo interno. Non è più la poesia naturalistica e descrittiva; non sono più le immagini idilliache e pastorali; non sono più i freddi racconti di tradizioni e narrazioni storiche,

animate solo da sentimenti patriottici. La poesia prende un carattere universale, si volge verso l'interno dell'anima; diventa più pensata, più esaminatrice; cerca di penetrare e conoscere il fondo segreto della psiche, affronta i grandi problemi, procede verso nuovi larghi orizzonti.

È verso il 1879-1880 che una schiera di giovani per la maggior parte fin allora ignoti o poco conosciuti, tra cui primeggia il Palamàs, si mette a capo delle nuove correnti; essi danno alla loro opera un carattere più intimamente lirico, umano, universale e moderno. Dapprima, naturalmente, grande la reazione e gli ostacoli, ma essi presto sanno sormontare le resistenze ed imporsi.

Vicino al Palamàs, ed insieme con esso collaborano per la nuova idea, Giorgio Viziinòs (1841-1895), Aristotele Provelèngios (1850), già da prima noti, e, tra i più giovani, Giorgio Drossinis (1859), che divenuto presto direttore dell'*Estia*, ne fece l'organo della nuova scuola, Giovanni Polemis (1862-1924) ed altri. Un posto speciale tiene Costa Kristallis (1869-1894), poeta idilliaco, nuovo Teocrito, che seppe con grande verità descrivere la vita dei campi e della montagna, morto giovanissimo, dopo una vita piena di miserie e di amarezze.

Parallelamente a questa un'altra rivoluzione avviene nel campo della lingua, che, come dicemmo, era stata la causa di tante incertezze nel passato. La scuola ateniese si era fino allora mostrata favorevole per la lingua arcaicizzante e fredda, che aveva grandemente ostacolato il progresso letterario, specie quello della prosa. Ma ormai si sentiva il disagio e la necessità di un miglioramento; e già si notava qualche tentativo indeciso e isolato.

Ma la vera reazione si concreta solo nel 1888. In quell'anno Giovanni Psicharis, reduce da un suo viaggio nel vicino Oriente, pubblica *Il mio viaggio*, libro di non eccessivo interesse per il contenuto, ma che subito suscitò grandi critiche e forti polemiche per la sua forma linguistica eccessivamente popolareggiante. Era questo il primo scritto che reagiva in modo energico e si metteva in aperto contrasto con le correnti linguistiche allora predominanti. È vero che la reazione di Psicharis era esagerata, ma la sua opera — che solo se si tien conto del suo carattere rivoluzionario e polemico può essere giustamente valutata — mostrò che era tempo di rendere anche la lingua più viva e corrispondente a quella parlata. Il suo appello trova presto numerosi seguaci; molti di questi però, come generalmente succede in simili movimenti, si spingono ad esagerazioni, dimenticando e violando ogni regola di grammatica e di sintassi ed usando termini e parole strane di loro creazione, completamente ignote nella lingua di uso comune.

Rinnovato dunque lo spirito intrinseco e resa più agile e aderente la lingua, il progresso in tutti i campi della letteratura è rapido e costante.

Nella poesia primeggia sempre la figura di Costantino Palamàs. Nato a Patrasso, nel 1859, dopo aver passato la sua giovinezza a Missolongi, egli

si stabilì ad Atene per dedicare tutta la sua vita allo studio. Conoscitore della cultura classica, umanistica e moderna, egli cercò fin da giovane di allargare i confini del suo mondo poetico e di quello dei suoi contemporanei; e vi riuscì.

Palamàs chiude nella sua anima tutta la Grecia, ma nello stesso tempo egli si sente cittadino di tutto il mondo: egli è il poeta nazionale, ma contemporaneamente universale. Critico profondo, filosofo e scrittore pieno di squisita sensibilità, Palamàs è riuscito a penetrare nell'essenza vera delle cose, a conoscere tutti i mondi mistici e reali, a sentire la natura e comprendere le sue molteplici voci; egli ha saputo, nel suo simbolismo, non a tutti accessibile, elevarsi ed elevare anche tutti quelli che lo seguono, in sfere molto alte. Tutti i letterati greci moderni lo chiamano e lo considerano, in via diretta o indiretta, loro maestro.

Numerosi sono i suoi seguaci, che, avendo ormai famigliari le varie correnti occidentali, infondono sempre nuova vita e nuovo spirito alla loro produzione e rendono sempre più ricca e perfetta la forma e la tecnica del loro verso. Si distinguono tra questi i contemporanei Nirvanas, profondo studioso, cultore di quasi tutti i campi letterari; Vutieridis, che oltre alla poesia è noto per le sue traduzioni e per i suoi studi storico-critici, estesi ed accurati, intorno alla letteratura neellenica; Porfiras, poeta dalla lira triste e delicata, Malakassis, molto dolce e distinto per la sua forma sempre corretta, Chatzòpulos, oltre che poeta anche notevole prosatore, Griparis, lirico e umanista e pensatore acuto, che con Pietro Vlastòs coltiva sistematicamente il sonetto, Papantoniu, anche garbato prosatore, Skipis, anche scrittore drammatico, Sikelianòs, l'umanista adoratore dell'antichità, Filyras, Passajanis, Dafnis, Jofilis, Uranis, Athanas, Agras ed altri. Un posto speciale occupa Costantino Kavafis, poeta originale, con tendenza filosofica, tragico e pessimista, profondo di pensiero e forte nell'espressione, nonostante il suo sensualismo ammalato e patologico. Nè devono essere dimenticati Simiriotis, Varnalis, Karyotakis, Lapathiotis, Seferis ed ancora Smirnotissa, Iacovidu, Polyduri.

Anche la poesia satirica e l'epigramma, che nel passato, aveva trovato un cultore valente in Andrea Lascaratos, è ora coltivata soprattutto da Costantino Skokos e Giorgio Suris (1853-1919), che fondò il settimanale satirico *Romìds*, nel quale per ben 35 anni egli trattò tutti gli avvenimenti sociali, politici e letterari; la sua casa fu a lungo il luogo di raduno del mondo letterario di Atene.

* * *

§ 14. *Il teatro*. — Sensibile anche il progresso del dramma. Negli ultimi anni si producono opere, che certamente non sono di molto inferiori a quelle, che in gran numero vedono la luce in Occidente. Anche la nuova

produzione teatrale adotta la lingua parlata e si avvicina sempre più alla società e all'ambiente greco. Fin allora si era creduto che la società greca, ancora povera e semplice, non potesse offrire materiale abbondante per la produzione di opere d'arte e che fosse quindi necessario rivolgersi al passato oppure alle società occidentali, progredite e di costumi complessi, per la ricerca di soggetti interessanti. E non si pensava che proprio quella società primitiva e quasi rudimentale, dai costumi semplici e dall'animo schietto, avrebbe potuto offrire un campo vastissimo e un ricco materiale al vero artista.

A poco a poco però gli autori si accorgono che le loro opere rappresentanti società straniere riescono fredde e mancano di qualunque attrattiva per il popolo greco; essi ben comprendono che se vogliono dare alla loro produzione un carattere originale ed interessante devono rivolgersi ed ispirarsi all'ambiente in cui vivono. E nell'ultimo ventennio del secolo scorso, insieme con il risveglio generale di tutta la letteratura, anche il teatro accoglie le nuove correnti.

Si mettono su questa via Anninos, critico e scrittore dotato di spirito umoristico, che rende le sue commedie attraenti, Kambùroglu, il quale oltre a prosatore e poeta è anche distinto storiografo, Dimitracòpulos, Làscaris, il quale unisce al suo talento artistico, anche una profonda ed estesa conoscenza della storia teatrale. E poi anche Timos Moraitinis commediografo e valente prosatore, Demetrio Tangòpulos, pure distinto prosatore e poeta, fondatore della rivista *Numàs*, che ebbe una grande parte nella vita letteraria greca, divenendo la palestra dei giovani e delle giovani idee; il figlio Panos Tangòpulos, poeta garbato, che, ancora molto giovane, si rivelò degno continuatore dell'opera del padre.

Infine Xenòpulos si rende introduttore in Grecia del dramma sociale realista, che è seguito ormai di preferenza dalla maggior parte dei nuovi autori. Tra i quali più meritevole Kambysis, che, come prima Matesis, cerca i suoi maestri nelle letterature nordiche: tedesca e scandinave. Tornato dalla Germania, ammiratore di Nietzsche, Schopenhauer e Hauptmann, egli si dedica alle lettere e produce opere di valore; ma la morte interrompe presto — morì all'età di appena trent'anni — il suo lavoro.

Sono oggi sistematici cultori del nuovo teatro Pantelis Chorn, Spiro Melàs, cultore anche di altri generi di prosa, Paolo Nirvanas, Christomanos ed altri; e, tra i più giovani, Jofllis, Iliadis, Rodàs e soprattutto Bogris, che hanno prodotto vere opere d'arte.

Così, specialmente dopo il contributo dato da quest'ultimi, il teatro avanza a grandi passi. Resta certamente ancora da fare molto cammino, ma anche queste opere, stante il rapido progresso, sono degne di attenzione e presentano un'importanza non indifferente.

* * *

§ 15. *La prosa e la critica.* — Grande e rapido il progresso della prosa, soprattutto della novella. Gli autori riescono ormai a liberarsi dall'attaccamento al passato, e ad avvicinare la realtà greca e la lingua parlata. La prosa fin allora fredda e scolastica diventa interessante e viva. A ciò contribuisce non poco anche la corrente naturalistica-nazionale, che domina nelle produzioni occidentali, specie in quella francese, e il naturalismo zoliano, che si segue estesamente, arrivando spesso alle esagerazioni del Maestro.

La novella folkloristica e verista trionfa, senza peraltro escludere altre tendenze e aspirazioni. Si descrive con vivi colori la vita della montagna e del mare, della campagna e della città; si analizzano i costumi, le usanze, l'anima, le superstizioni del popolo.

Sono precursori del nuovo indirizzo Giorgio Viziinòs (1849-1896), uomo di larga cultura, prosatore insieme e poeta, Alessandro Moraitidis (1851-1929) e Alessandro Papadiamantis (1851-1911), novellieri veristi, che fanno rivivere i ricordi della loro isola e la vita del mare con le sue tradizioni e i suoi costumi, Andrea Karkavitzas (1866-1922), il narratore appassionato della vita della provincia e del paese, osservatore e psicologo dotato di profondo spirito analitico, Babis Anninos (1852), umorista e critico, Christovassilis (1861), novelliere della vita strapaesana e pastorale, i due fratelli Passajannis, Drossinis, poeta e novelliere idilliaco ed altri.

Chi però riuscì a segnare nella prosa un nuovo periodo è Xenòpulos, novellista, romanziere e scrittore drammatico. Nato a Zante nel 1871, si stabilì ad Atene, ove da giovane si dedicò completamente alle lettere. La sua produzione abbondante, che riesce ad allargare i confini del passato e prendere un carattere sociale, è molto nota ed apprezzata.

Contemporanei e seguaci delle nuove correnti, Vlachojoannis, noto sotto il pseudonimo di Epachtitis, i due fratelli Chanzòpulos, Eftaliotis, Vutiràs, Dragumis, Mitzakis, Paroritis, Papantoniu, ed anche Moraitinis, Nirvanas, Melàs, (Fortunio); questi ultimi distinti specialmente nel *chronografisma*, una specie di quella produzione letteraria che gli italiani chiamerebbero di terza pagina, e che è largamente e felicemente coltivato in Grecia.

Oggi la novella, sempre più ampiamente coltivata, costituisce forse il genere più progredito della letteratura greca contemporanea.

Alla novella segue con passo rapido il romanzo che, come dicemmo, aveva avuto fin allora pochi cultori. Ma la semente che quelli avevano gettato germogliò e produsse buoni ed abbondanti frutti. Nell'ultimo decennio del secolo passato questo genere letterario incomincia ad attirare l'attenzione dei letterati che lo coltivano con passione. Distinto per il suo ambiente quasi sempre regionale esso tenta, e riesce felicemente in alcuni, a diven-

tare sociale e nazionale. Acquista un carattere più critico, tocca i problemi fondamentali della vita, nè manca ad esso un'analisi psicologica della società.

Primeggia la figura di Xenòpulos, il più fedele e perfetto riproduttore della vita e della società greca contemporanea, di cui dipinge con competenza e chiarezza non priva di grazia, le virtù ed i difetti; i costumi, i caratteri, la psicologia, e nello stesso tempo le passioni, i vizi sono in esso illustrati con i migliori colori ed in maniera viva, semplice, vera. Tanto la capitale che la provincia — egli sceglie di preferenza l'ambiente della sua Zante — trovano in Xenòpulos la loro migliore espressione. Le sue descrizioni, che mai si perdono in inutili e non di rado nauseanti lunghe retoriche, il suo dialogo vivace ed animato, la naturalezza della narrazione e la sua lingua sempre elaborata, aderente e libera di esagerazioni volgari danno alla sua opera una grazia che conquista. Di carattere universale e psicologico il romanzo di Xenòpulos, si avvicina al romanzo occidentale, senza peraltro allontanarsi mai dall'ambiente greco o imitare alcune tendenze moderne estremiste.

Molto vicino e spesso emulo il Kòkkinos, conoscitore profondo della società ateniese e delle sue classi, dotato anch'egli di spirito analitico e psicologico e di grande grazia di narrazione, che tiene sempre viva l'attenzione del lettore.

Oltre questi due maggiori rappresentanti il romanzo trovò in Grecia degni cultori in Lycudis, Kondylakis, Nirvanas, scrittore, poeta e pensatore acuto, Chatzòpulos, fondatore della rivista *Techni* che fu l'organo dei giovani scrittori, Christomanos, Theotokis, che sentì l'influenza di Tolstoi e Dostoiowski. Si distinsero più tardi anche Travlantonis, Emilia Dafni ed altri; ma l'opera di questi è assai scarsa quantitativamente.

Anche la critica progredisce. Nel secolo passato una vera critica non esisteva in Grecia. I critici, schiavi dello scolasticismo, con vedute strette, con scarsa preparazione, si lasciavano trasportare da passioni personali dalle correnti predominanti, dalle lotte linguistiche; e i loro giudizi, affrettati e facili, spesso erano superficiali ed ingiusti. Poche le eccezioni come Roidis, Polylàs e qualche altro, le critiche dei quali giuste ed acute, diedero buoni frutti.

Ma con il progresso generale della letteratura anche la critica si perfeziona. Certo anche oggi essa non è ancora, e non lo è forse neanche in molti altri paesi occidentali, che pur contano una più lunga tradizione, così elevata da poter servire come guida sicura e come maestra delle nuove vie, nè è riuscita ancora a rendersi indipendente dai metodi e dai problemi propri della lotta linguistica. Ma in ogni modo essa si rende ormai più profonda, più sostanziale, più analitica, più severa. I critici allargano le loro vedute, si rendono liberi da servilismi scolastici e sono pronti ad accogliere benevolmente ogni nuova buona iniziativa.

Dopo Roidis e Polylàs scrissero articoli critici notevoli Palamàs, Xenòpulos, Kalosguros, Nirvanas. Oltre i più vecchi, coltivano oggi la critica, in modo sistematico e con adeguata preparazione, anche alcuni più moderni, che riescono a trovare la giusta strada e rendere utili e fruttiferi le loro osservazioni: così Politis, prematuramente rapito dalla morte, Tsirimokos, Kampanis, ed anche Golfis, Paraschos, Thrylos, Dimaràs, Panajotòpulos, Charis, l'emerito direttore della più importante rivista letteraria contemporanea greca, la *Nea Estia*, Mylonojannis, Karantonis, ed altri.

§ 16. *Il dopoguerra.* — Questa in grandi linee l'evoluzione della letteratura neoellenica, dopo la caduta di Costantinopoli. Non eccessivamente ricca, come si vede: essa non ha da mostrare nè un Dante, nè uno Shakespeare. Ma neanche molto povera: basta notare la produzione cretese, la poesia popolare, Solomòs, Palamàs, tanto per ricordare solo le cime più alte della poesia. E poi si tenga conto di tutte le avversità e di tutte le difficoltà contro cui dovette combattere la giovane Nazione: dominazione turca, con tutte le orribili conseguenze, lotte linguistiche, interruzione di ogni tradizione, rivoluzioni interne e guerre esterne senza tregua.

Tuttavia la letteratura seppe fare grandi passi e può ormai contare autori ed opere per cui il titolo di eccellenti non è nè ingiusto, nè esagerato. Particolare sviluppo segna la prosa, che ormai vanta numerosi e degni seguaci. Tanto il romanzo che la novella trovano notevoli cultori, tra i quali basta ricordare Myrivilis, Venezis, Kastanakis, Theotocàs, Terzakis, Petsalis, Karagatsis, Kontoglu, Charis ed anche Dipla-Malanu, Naku, Stavru ed altri.

Il dopo guerra, come in tutto il mondo, portò anche in Grecia nuovo spirito, aprì nuovi orizzonti, creò nuovi ideali. Nuovi uomini, nuovi poeti, nuovi prosatori — ed anche vecchi, ma con nuove idee — si mettono al lavoro con amore, con passione, con alti fini. E la loro fatica non è inutile. Hanno anche le loro riviste i giovani, dove esprimono liberamente il loro credo; e producono anche abbastanza e bene. Dimostrano che esistono; che sanno fare. E battono nuove vie; impazienti, audaci e impetuosi, pieni di vita e di buona volontà, si sentono pronti per nuove conquiste. Tendenza questa di tutta la gioventù, in tutta l'Europa, che vuole liberarsi dalle catene della tradizione, che vuole distruggere e far sparire ogni legame con il passato — che crede ostacolo al proprio cammino — che vuole correre sempre avanti.

Dovè porterà questa corrente forse un po' esagerata? Solo il tempo saprà rispondere; ogni previsione sarebbe ancora prematura. Il certo è che si lavora; che la gioventù è inquieta. Saprà trovare la dritta strada?

Ma io credo che la Grecia non ha ancora perduto le sue facoltà creative, nè la sua potenza spirituale. Il popolo greco è forte, intelligente, sano. Sa lavorare; e animato di buona volontà. Si è messo al lavoro e procede sicuro sempre avanti; saprà vincere ed affermarsi di nuovo.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΩΔΙΞ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ

Ἀνακοίνωσις τοῦ κ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΒΙΚΚΙΟ τ. φ.

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Καὶ ὁ Σουλτάν Μεχεμέτης ἐσήκωσε πόλεμον καταπάνω τῶν Βουλγάρων διὰ τὴν πολιορκίαν, τὴν πόλιν τὸ κάστρο τὸ Νόβο Γράδο, ὅπου ἔστι κοντὰ εἰς τὸν Ντούναβι ποταμόν. Καὶ ἐδιάβη καὶ τὸ ἀπόκλεισε μὲ πολὺ φουσσᾶτο· καὶ δὲν εἶχε τί κάμει καὶ ἐπαραδόθη τὴν δίδη χαράτζι πᾶσα χρόνον καὶ τὴν δουλεύουσαν καὶ τὸ ἀσημοκοπι ὅπου ἔστι ἐκεῖ.

Καὶ καμπόσοι χριστιανοί, ὡς ἐμάθαν καὶ ἔρχεται ὁ Σουλτάνος, ἐφύγαν προ-
τύτερα καὶ ἐδιάβησαν εἰς τὴν Σιδηροβιά. Καὶ τότε ὁ Σουλτάνος ἐδιάβη καταπάνω τοῦ
Δεσπότη Γεωργίου τῶν Σερβίων. Ἄμῃ ὡς τὸ ἔμαθε ὁ Δεσπότης ἐπῆρε τοὺς ἀνθρώ-
πους του καὶ ἐμίλησε μὲ τὸν Λουιιάδη, τὸν Ρῆγα τῆς Οὐγγαρίας, καὶ τὸν ἐπαρακά-
λεσε, ὡς ἐγένετο ὅπου τὸν εἶχε, ὅτι τὴν βοήθειαν, ὅπου ἔρχεται ὁ Σουλτάνος
ἀπάνω εἰς τὴν χώραν του μὲ πολὺ φουσσᾶτο. Καὶ ὁ Λουιιάδης ἤρρε πρόφασιν: «ὅτι
ἐγὼ δὲν ἠπορῶ τὴν σοῦ βοήθειαν, ὅτι ἔχω ἄλλα τὴν κάμω».

Καὶ ὡς τὸν ἀπηλόγιασε δὲν εἶχε τί κάμει καὶ ἐγύρισε εἰς τὸν Σουλτάνον (61α)
καὶ ἔκαμε ἀγάπην μὲ τὸν αὐτὸν καὶ τὴν τοῦ δίδη καθὲς χρόνον εἴκοσι χιλιάδες φλωρία,
καὶ ἔκαμε τὴν ἀγάπην. Καὶ περᾶσαντες ὀλίγος καιρὸς, ἀπόθανε ὁ Δεσπότης, καὶ ἐκά-
θησε εἰς τὴν ἀφεντίαν ὁ υἱὸς του ὁ Λάζαρος, ὁ ὁποῖος ἦτονε ὁ μικρότερος. Καὶ τοῦ
μεγαλύτερου ἀδελφοῦ ἔβγαλε τὰ μάτια του, καὶ τὸν ἐτύφλωσε, καὶ δὲν εἶχε τί κάμει
καὶ ἐδιάβη τυφλὸς εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ ἐπαραπονέθη καὶ ἐγκάλεισε τὸν ἀδελφόν του.
Καὶ ὡς εἶδε οὕτως ἔστειλε καὶ τοὺς ἐπῆρε τὴν ἀφεντίαν τοὺς καὶ μόνον ὀλίγους
ἄφησε, ὅσο μόνον διὰ τὴν ζοῦν.

Καὶ τὸν δεύτερον χρόνον ἐσήκωσε φουσσᾶτα ὁ Σουλτάνος τὴν πόλιν καταπάνω τῆς
Οὐγγαρίας, τὴν πόλιν τὸ Μπελιγράδι, καὶ ἔστειλεν ὀμπρὸς τὸν Ἄλῃ πασσᾶ μὲ καμ-
πόσο φουσσᾶτο καὶ ἀρμάτωσε κάμποσα κάτεργα. Καὶ ἔβαλε τὸν Κερίμ καπετάν πασσᾶ
τὴν πόλιν καταπάνω τοῦ Βασιλέως τοῦ Τραπεζόντος, καὶ ὁ Σουλτάνος ἐβγήκε μὲ τὰ
φουσσᾶτα του καὶ μὲ τοὺς γιαννιτζάρους καὶ ἐπῆγαν τὸ μέρος τῆς Βουλγαρίας.
Καὶ ἐδιάβη ὁ πρίντζιπος τῆς Βουλγαρίας εἰς τὸν δρόμον καὶ τὸν ἐσυναπάντησε καὶ
ἔδωσέ του πολλὰ χαρίσματα μὲ χαρὰ καὶ τοῦτο διατὶ ἐφοβάτονε εἰς τὸ γύρισμα ἀπὸ
τὸ Μπελιγράδι μήπως καὶ τοῦ πόλιν τὴν ἀφεντίαν του.

Λοιπὸν ἐδιάβη ὁ Σουλτάνος εἰς τὸ Μπελιγράδι καὶ ἔβαλε τὴν πολιορκίαν τὰ τει-
χία, καὶ εἶχε εἰς τὸν ποταμὸν τὸν Ντούναβι ἕως διακόσια πλεούμενα σαῖκες, ὁ ὁποῖος
ποταμὸς τρέχει σιμὰ εἰς τὰ θεμέλια τοῦ κάστρου. Καὶ τὰ εἶχε ἀρματωμένα διὰ τὴν
μὴν ἔρθῃ βοήθειαν ἀπὸ τὴν Οὐγγαρίαν ἀποπάνω καὶ τὸν ἐμποδίσει. Τότε ἄρχισε καὶ
ἐπολέμα τὸ Κάστρο τὴν μερὰ τῆς στερέας. Καὶ ὁ Ρῆγας τῆς Οὐγγαρίας Μαθαῖος

ἐτοίμασε καὶ αὐτὸς [τὰ] φουσσᾶτα του καὶ ἐπῆγαν τὸ μέρος τοῦ χείλου τοῦ πο-
ταμοῦ καὶ ἔσυνε καὶ πολλὰ πλεούμενα, ὅπου εἶχε εἰς τὸ Μπουδούνη (62) καὶ ἐρ-
χόντησαν ἀπὸ τὸν ποταμὸν τὸν Ντούναβι διὰ τὴν ἀβιστίρη τὴν σαῖκες τοῦ Σουλτάνου,
ὅπου εἶχε καὶ αὐτὸς εἰς τὸν ποταμόν. Καὶ τότε ἔσωσαν καὶ ἀβιστίραν. Καὶ πολέμου
γενομένου, ἐνίκησε ὁ οὐγγάρος ὁ Ρῆγας τὴν ἀρμάδα τοῦ Τούρκου καὶ ἐπῆρε του καὶ
εἴκοσι πλεούμενα καὶ ἐφουντάρησε καὶ ἐβούλιαξε τὰ περισσότερα καὶ ἐσκότωσε πολ-
λοὺς Τούρκους, καὶ ἐπνίγησαν καὶ πολλοί, καὶ οἱ ἐπίλοιποι ἀβιστιρήσανε εἰς τὴν γῆ
καὶ ἐγλυτώσανε. Καὶ ὁ Σουλτάν Μεχεμέτης, ὡς εἶδε τὸν τζακισμὸν τῆς ἀρμάδας
του, ἐμάζωξε ὅσα πλεούμενα ἐγλυτώσανε καὶ ἔβαλε φωτιά καὶ τὰ ἔκαψε διὰ τὴν μὴν
τὰ πάρουνε οἱ Οὐγγαροὶ καὶ τ' ἀρματώσουνε.

Καὶ ὁ Λουιιάδης ἔκαμε συντροφίαν μὲ τὸν Καπεστράνο, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἁγίου
Φραντζέσκου, τὸν ὁποῖον τὸν ἔστειλε ὁ Πάπας εἰς τὴν Οὐγγαρίαν διὰ τὴν καταπάψην
τοὺς αἰρετικούς, καὶ ἦτονε εἰς βοήθειαν τῶν Χριστιανῶν ὅπου τοὺς ἔβαλε καὶ ὁμο-
νοιάσανε τὴν πόλιν καταπάνω τῶν Τούρκων, τὸ ὅποιο μὲ τὴν διδαχὴν ὅπου ἔκαμε
ἐδιάβη καὶ εἰς τὸ Μπελιγράδι, καὶ τοὺς ἔλεγε ὅτι τὴν σταθοῦν ἀνδρεῖοι καταπάνω
τοῦ Τούρκου. Καὶ τοῦτο ἦτονε πρὶν νὰ λθῇ ὁ Σουλτάνος εἰς τὸ Μπελιγράδι.

Λοιπὸν ὁ Καραγιὸς πασσᾶς τῆς Ρουμελίας ἐκεῖ ὅπου ἐπολεμούσανε τὸ Μπελι-
γράδι τὸν ἐσκότωσαν μὲ τὴν λουμπάρδα, καὶ ἐπικράθη πολὺ ὁ Σουλτάνος καὶ εἶπε
ὅτι «ἐτούτος ὁ πόλεμος δὲν μοῦ ἀρέσει, διατὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν δὲν εἶδα καλὸ σημάδι».
Ἄμῃ ὡς ἦρθε ἡμέρα ὅπου ἤθελε τὴν πολιορκίαν τὸ κάστρο εἶδε τοὺς γιαννιτζάρους
καὶ ἀνεβαίναν ἀπὸ τὰ τείχη μὲ τὴν σκάλες καὶ ἐμπαίναν μέσα, θαρρῶντας πὼς τὸ
παίρουνε.

Καὶ ἀρχίσανε τὴν διαγομιζοῦν διατὶ ἐθαρρῶσανε ὅτι ἐφύγαν οἱ Οὐγγαροὶ καὶ
ἀφήσανε τὸ κάστρο. Ἄμῃ ὁ Λουιιάδης, ὅπου ἦτονε κρυμμένος μέσα μὲ τοὺς ἀνθρώ-
πους του εἰς κρυφὸν τόπον τῆς χώρας, ἐβγήκε καὶ ἐλάλησε τὴν τρουπέτα (62α) καὶ
ἐδράμανε ὅλοι καταπάνω τῶν Τούρκων καὶ τῶν γιαννιτζάρων. Καὶ ὡς τοὺς εἶδαν
αἰφνίδια ἐνεκράθησαν· τότε ἐφύγαν, καὶ ὅσους ἐσώσανε ἐσκότωναν, καὶ οἱ ἐπίλοιποι
ἐγκρεμιζόντησαν ἀπὸ τὰ τείχη, καὶ ἐγλυτώσανε ὀλίγοι. Καὶ ἀποκεῖ ἐβγήκανε ὄξω
ἀπὸ τὸ κάστρο ὁ Λουιιάδης μὲ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ ἐδιάβη εἰς τοὺς Τούρκους καὶ
τοὺς ἐπάτησε καὶ ἐπῆρε τὴν λουμπάρδα τοὺς ὅλους, διατὶ ἐφύγαν οἱ Τούρκοι.

Τότε ἀνέμεινε πικραμένος ὁ Σουλτάνος ὅπου ἀνέμεινε χωρὶς λουμπάρδας καὶ δὲν
εἶχε μὲ τί τὴν πολιορκίαν τὸ κάστρο. Τότε ἐσηκώθη καὶ ἐφυγε ἀποκεῖ, καὶ οἱ Οὐγγαροὶ
ἐτρέχανε ἀποπίσω του διὰ τὴν διαγομιζοῦν τὴν τέντες του. Καὶ ὡς εἶδε ὁ Σουλτάνος
ταῦτα ἐμανιώθη καὶ εἶπε ὅτι τὴν γυρίσουνε ὀπίσω, τὴν σταθοῦν τὴν πολιορκίαν καὶ
εἰς ἐτούτην τὴν ἀνακάτωσιν, ὅπου ἦρθαν οἱ Οὐγγαροὶ τὴν διαγομιζοῦν, λέγουσιν ὅτι
ἐσκότωσε ἀτὸς του ἕναν Οὐγγαρον, ὁ ὁποῖος Οὐγγαρος τὸν ἐλάβωσε εἰς τὸ στῆθος, ἀμῃ
δὲν τὸν ἔβλαψε.

Καὶ ἐπολεμούσανε ἀνδρειωμένα μία μερὰ καὶ ἄλλη διὰ τὴν γλυτώσουνε τὴν λουμ-
πάρδα καὶ πάλιν ἐτζάκισαν οἱ Οὐγγαροὶ τοὺς Τούρκους καὶ ὁ Σουλτάνος ἐμανιωνέτονε
εἰς τὸ φουσσᾶτο του, ὅπου οἱ γιαννιτζάροι δὲν ἐμπαίναν εἰς τὸν πόλεμον καὶ ἐφοβό-
ριζε τὸν γιαννιτζάραγον τὴν πόλιν τὴν ζωὴν του. Ἄμῃ ὁ γιαννιτζάραγος τοῦ εἶπε:
«Οἱ γιαννιτζάροι εἶναι λαβωμένοι καὶ ἄρρωστοὶ ἀπὸ τὴν λαβωματιῆς καὶ ἔμειναν ὀλίγοι

καὶ δὲν ἤθελαν νὰ ἐμποῦσι στὸν πόλεμο». Καὶ διὰ τοῦτον τὸν φοβερισμόν ἐμπῆκε εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὸν ἐσκοτώσανε πολεμῶντας, καὶ ὁ Λουινιάδης διώχωντας Τούρκους ὁμοίως καὶ οἱ Οὐγγαροὶ. Καὶ ἐκεῖ ἤρθαν ἕξι χιλιάδες Τούρκοι ἐξαποσταμένων, ὅπου τὶς ἔστειλε ὁ Σουλτᾶνος, καβελάρους διαλεκτούς, καὶ ἐβάλανε εἰς τὴν μέση τοὺς Οὐγγάρους καὶ δὲν τοὺς ἀφήνασι νὰ ἐβγοῦσι ἀπὸ τὶς βάρκες ὅπου ἐρχόντησαν εἰς βοήθειαν τοῦ Λουινιάδη καὶ ἐσκοτώσανε πολλοὺς διὰ νὰ γλυτώσωνε τὶς τέντες καὶ τὶς λουμπάρδες. Τότε πάλι ἐδυναμώσανε οἱ Τούρκοι καὶ ἐγυρίσανε εἰς τὶς τέντες (63) καὶ τὶς λουμπάρδες τὶς ἐπήρανε οἱ Οὐγγαροὶ.

Καὶ ὡσάν εἶδεν ὁ Σουλτᾶνος ἔτοιμας λογῆς τὴν δευτερονύκτα ἐσηκώθη διατὶ εἶδε τὸ φουσαῖτο του καταλαβωμένο καὶ κακὰ γεναμένο. Ἐσηκώθη καὶ ἔφυγε ἀποκεῖ καὶ ἐφοβάτονε μήπως καὶ θέλουνε ἐρθῆ οἱ Οὐγγαροὶ ἀποπίσω του καὶ τὸ κάμουνε ὡσαν καὶ πρῶτα. Καὶ ἂ δὲν ἤθελε λαβωθῆ ὁ Λουινιάδης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν λαβωματία ἀπόθανε εἰς ὀλίγες ἡμέρες, πάλι ἐκυνῆγα τὸν Σουλτᾶνο ἀποπίσω. Καὶ τὸ περισσότερο ὅτι ἔπιασε πολὺ θανατικὸ εἰς τὴν Οὐγγαρία καὶ ἀποθάνασι πολλοί. Καὶ ἄφησε ὁ Λουινιάδης μεγαλότατο ὄνομα. Τότε ἐκάθησε εἰς τὸ ρηγᾶτο ὁ υἱὸς του, ὁ Μαθαῖος, καὶ αὐτὸς ἀνδρειωμένος.

Τότε ὡσάν ἐγύρισε ὁ Σουλτᾶνος εἰς τὴν Ἀνδριανούπολι καὶ ἐσυνότησε τὰ παιδιά του, καὶ ἔκαμε μεγάλες χαρὲς καὶ ἐκάλεσε καὶ ἐδιάβησαν ἀπὸ πᾶσαν τόπον ἀφεντάδες Τούρκοι καὶ Χριστιανοί. Καὶ ἐδιάβησαν πολλοὶ καὶ πολλὰ χαρίσματα τὸν ἐδιαβάσανε καὶ ἐκάμανε παιγνίδια καὶ μεγάλες χαρὲς.

Καὶ ὡσάν ἀπεράσανε οἱ χαρὲς ἔστειλε εἰς τοὺς δεσπότες τοῦ Μωρέως ὅτι νὰ τοῦ στείλουνε τὸ χαράτζι καὶ τοὺς ἐγύρευε ἀφορμὴ διὰ νὰ σηκώση πόλεμον, νὰ πάγη καταπάνω τους καὶ ἔστειλε μαντατοφόρους εἰς αὐτούς, καὶ ὁ μαντατοφόρος τοὺς ἤυρε εἰς ὁκάνταλα καὶ δὲν τοῦ δώσανε ἀπόκρισι λέγοντας: « Δῶσε ἐσύ, δῶσε καὶ ἐσύ », ἕνας τὸν ἄλλον μὲ τοὺς Ἀλβανίτες.

Τότε ἐγύρισε ὁ μαντατοφόρος εἰς τὸν Σουλτᾶνο καὶ εἶπέ του τὴν ὑπόθεσι καὶ πάλι ἐμετάστειλε ὅτι νὰ τοῦ δώσουνε τριῶν χρονῶν χαράτζι, καὶ τοῦτο διὰ νὰ τοὺς κάμη νὰ σκανταλίζονται περισσότερο καὶ νὰ πολεμοῦσι ἕνας τὸν ἄλλον. Τότε δὲν ἐστέρεξαν νὰ δώσουνε χαράτζι μηδὲ ἕνα μηδὲ τρίτο, μόνε ἐμαλώνανε ἀνάμεσόν τους. Ἐμάζωξε φουσαῖτο καὶ ἔδωσέ το τοῦ Μεχεμέτη πασσαῖ καὶ ἐδιάβη εἰς τὰ σύνορα τῆς Οὐγγαρίας μὲ ὀγδοῆντα χιλιάδες φουσαῖτο διὰ νὰ κρατῆ καὶ νὰ φυλάγη νὰ μὴν κατεβοῦνε οἱ Οὐγγαροὶ. Καὶ ὡσάν ἐδιάβη ἐκεῖ, ἡ Οὐγγαρία ἦτονε εἰρηνεμένη. Καὶ ἀποκεῖ ἐδιάβη εἰς τὴν Πόσινα καὶ ἐπολέμησε καὶ ἐπῆρε ὀλίγα καστέλλια καὶ ἀποκεῖ (63α) ἐδιάβη εἰς τὸν Ντούναβι νὰ φυλάγη ἕνα κάστρο ἐδικὸ τοὺς τούρικο, μήπως καὶ ἐρθοῦνε οἱ Οὐγγαροὶ καὶ τὸ κουρσέψουν.

(Ἐπεται σὺτέχεια)

E. I. A. P. — ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΜΕΤΑΔΟΣΕΙΣ ΡΑΔΙΟΣΤΑΣΘΜΩΝ ΜΠΑΡΙ ΚΑΙ ΡΩΜΗΣ.

Δευτέρα	Ραδιοσταθμὸς Μπᾶρι (μ. 283,3 κχ. 1059) Ραδιοσταθμὸς 2R09 βραχέων κυμάτων (μ. 31,02 κχ. 9,670). Κεθήμερινα μεταδόσεις: ὥρα Ἀθηνῶν 9,15 — 10 μ. μ.	Σταθμὸς Ρώμης (βραχέων κυμάτων: μ. 31,13 κχ. 9630) Ὑρα Ἀθηνῶν: 0,40-1 πρωΐνῃ.	Διεύθυνσις τμήματος Ἑλληνικῶν μεταδόσεων καὶ περιοδικῶ «Ραδιο-Ἐπιθεώρησις»:	E. I. A. R. Sezione Trasmissioni Greche Via Montello 5 ROMA (Italia)
Τρίτη	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Εἰδήσεις ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ τὸν ἔξω Ἑλληνισμόν. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγούδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Μετάδοσις ἑλληνικῆς μουσικῆς.		
Τετάρτη	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Οἰκονομικαὶ εἰδήσεις καὶ νέα διάφορα. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγούδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Νέα διάφορα.		
Πέμπτη	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Εἰδήσεις καὶ νέα διάφορα. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγούδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Νέα διάφορα.		
Παρασκευή	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Τουριστικαὶ εἰδήσεις. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγούδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Νέα διάφορα.		
Σάββατον	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Εἰδήσεις καὶ νέα διάφορα. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγούδι καὶ πιάνο).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Μετάδοσις ἑλληνικῆς μουσικῆς.		κ. Μάριος Βαΐάνος ὁδὸς Ἀκαδημίας 26
Κυριακή	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Θεῖον Κήρυγμα. Ἐβδομημερῆς πολιτικῆς ἐπιθεώρησις. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγούδι καὶ πιάνο).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Ἐβδομημερῆς πολιτικῆς ἐπιθεώρησις.		ΑΘΗΝΑΙ

Εἰδικὰ προγράμματα καὶ μεταδόσεις διοργανοῦνται ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐπετείων ἢ ἄλλων ἐθνικῶν ἑορτῶν καὶ γεγονότων.

RADIO

RIVISTA

PUBBLICAZIONE MENSILE DI CULTURA GRECO-ITALIANA

ANNO II - N. 9

SETTEMBRE 1939-XVII

Il presente fascicolo contiene scritti di:

T. VOREAS, già Presidente dell'Accademia di Grecia e Rettore dell'Università di Atene;

G. ZORAS, professore alla R. Università di Roma;

G. GONELLA, professore alla R. Università di Bari;

F. DE SIMONE-BROWER, professore alla R. Università di Napoli;

N. TOMADAKIS, direttore dell'Archivio Storico di Creta;

M. CALOMIRIS, direttore del Conservatorio Nazionale di Atene;

M. SIGUROS, letterato, pubblicista;

A. CHALAS, letterato, pubblicista;

F. VICCHIO;

Il presente fascicolo contiene le rubriche:

Italia e Grecia.

Pagine greche sull'Italia.

Traduzioni di poesie greche.

ROMA
Via Montello 5